

Inhoud

I

Zoöpinie

2

Voorwoord 25 jaar geleden

4

EEN KWART EEUW DE HARPIJ !!!
hoe het allemaal begon

6

Kweek eens een zijdemot!

10

Het 2de internationale
dierverzorgercongres

13

Training van een suikerzieke
dril in Zoo Hannover (Duitsland)

22

EAZA-directeur vertrekt naar
de Spaanse zon

25

Nieuwe EAZA-directeur komt
uit België

26

Harpij-congres 2006

28

Nieuws uit Nederlandse en
Belgische dierentuinen

54

Kort Nieuws uit Buitenlandse
Dierentuinen

56

Harpij-medewerkers

VOORWOORD

Hier is het dan , het eerste (proef) exemplaar van ons vakblad , wij Hopen dat jullie dit blad met veel interesse en plezier zullen blij- Ven lezen , zodat er nog talloze edities kunnen volgen.

Maar eerst zal ik proberen uit te leggen hoe we dit gaan organiseren.

Ten eerste : Wat gaat het kosten ?

We zullen dit blad de eerste tijd zo sober mogelijk moeten houden, d.w.z. geen kleurenfoto's, of misschien de komende tijd nog hele- maal geen foto's, maar alleen tekeningen. Maar er zullen toch onkosten om de hoek kijken, want materiaal, Huren van kantoormachines en de drukkerij kosten niet niks.

Nu heeft de KWJ bij het horen van dit plan spontaan machines en pa- pier ter beschikking gesteld, dat vinden wij heel tof, maar we komen toch niet onder de kosten uit. Nu lijkt het ons redelijk, dat iedereen die interesse heeft in dit blad, ook meebetaald in de kosten.

Het blijkt, dat in het buitenland er allang zo'n vakblad is en dat niet alleen, de dierverzorgers komen ook meer keer per jaar bij elkaar.

Nu zou het leuk zijn, als wij dat ook voor elkaar kregen, maar dan komen er toch weer onkosten te voorschijn.

Nu hadden wij om al deze kosten tegen te gaan, de volgende twee voorstellen :

Ten eerste : We laten jullie iets meer betalen dan nodig is voor het blad en storten de winst in een soort fonds, waaruit wij dan die bijeenkomsten een paar keer per jaar kunnen bekostigen en als er dan nog geld over is, de mensen die van ver moeten komen enig- zins tegemoet te komen in hun reiskosten.

Ten tweede: De exacte prijs wordt betaald voor het blad , maar als Er een bijeenkomst wordt georganiseerd, legt iedereen wat bij, die naar die bijeenkomst wil.

Aan jullie de keus.

Ten tweede :Wat komt er in te staan ?

Om kort te gaan ; alles ! dat wil zeggen, fokverslagen, problemen, nieuwe verblijven, interessante ontdekkingen, aanwinsten, doel- treffende medicijnen of vitaminepreparaten, ingrijpende veranderingen, experimenten, en verder alles waar je je hart over wilt luchten, dan wel kritiek op hebt. Het is echter niet de bedoeling, dat dit blad vol komt te staan met Klaagzang, daar is het niet voor opgezet!!

Ten derde : Wie gaan dit blad samenstellen ?

Iedereen die dat wil kan een stukje in het blad zetten (stukjes van de direkties worden gecensureerd) !

Nu hadden we gedacht, dat het het beste was, dat elk park een of meer vertegenwoordigers worden gekozen en dat die voor het samenstellen van het blaadje bij elkaar gaan zitten, of in ieder geval contact met elkaar opnemen.

De volgende mensen hebben zich al opgegeven :

ARTIS-----F. Gangel ?
BLIIDORP-----J.A. Jongsma
Noorder DIERENPARK-----H. Oldergarm
OUWEHANDS DIERENPARK-----G. Kraak
BURGERS DIERENPARK-----T. de Leeuw
DIERENPARK AMERSFOORT-----?????????
APENHEUL-----heeft zeker belangstelling
APHI FAUNA-----nog niet bekend of er belang-
stelling is
DIERENPARK WASSENAAR -----M. de Wit
P. Wisse
P. Lindeboom

Nog even dit : er is voorgesteld, dat alles wat er in het blad komt, anoniem moet gebeuren.

Wij zijn echter van mening, dat als er iets in een park aan de hand is, iedereen mag weten in welk park dat is, dan wel wie het stukje geschreven heeft.

We beseffen echter wel, dat als iemand spontaan een stukje wil schrijven over misstanden in zijn park, dat hij dan om niet in moeilijkheden te komen, liever anoniem wil blijven, wat dan ook zal gebeuren.

De direkties moeten echter eindelijk eens beseffen, dat ze in een democratie leven, waar iedereen voor zijn mening uit mag komen, zon- der dat hij om zijn mening zeer bekwaam weggepest wordt.

Het personeel bestaat uit mensen, waar wel degelijk mee te praten is en waar best war meer waardering voor mag worden getoond, wat betreft de dagelijkse werkzaamheden.

Ten slotte zal ik vertellen, wat er in deze editie staat: het is hoofdzakelijk Dierenpark Wassenaarnieuws en informatie, zodat er een algemeen beeld komt van dit blad.

Ik heb nu geloof ik wel alles uitgelegd, zo niet dan hoor ik dat nog wel.

Dus nog een ding: het is de bedoeling dat het blad 1 keer per kwartaal uitkomt.

Veel sukses met het schrijven van de stukjes.

Peter Linderboom

EEN KWART EEUW DE HARPIJ !!!!!

hoe het allemaal begon

door: Christiaan Luttenberg

redactie De Harpij

Inmiddels zijn we bezig met de 25e jaargang van het vakblad 'De Harpij'. Een goed moment om eens met wat van de oprichters terug te blikken. Dat deden we eerder dit jaar samen met Peter Lindeboom en Frits Hoeksma uit het voormalige Dierenpark Wassenaar.

Het was ergens in 1980 dat Frits en Peter samen met Marianne de Wit en Paul Wisse het idee hadden om naar buitenlands voorbeeld een onafhankelijk vakblad op te richten voor diervverzorgers. Marianne en Paul werkten ook in Dierenpark Wassenaar. Het blad (toen nog op A4 formaat) zou vier keer per jaar gaan verschijnen met als doel: het uitwisselen van ervaring met vakgenoten om op die manier de kennis te vergroten en waar nodig motivatie op te wekken. In die tijd had je veel gebouwen voor een bepaalde diergroep (zoals vogelhuis en reptielengebouw), met als gevolg veel gespecialiseerde verzorgers. Men vond dat informatie over de dieren niet alleen iets voor op kantoor was, maar juist ook voor de verzorgers beschikbaar moest zijn. Dat er in die tijd er niet echt sprake kon zijn van medewerking vanuit de directies was wel te verwachten na woorden als censuur in het voorwoord. Daarom werd er

ook voor de Harpij gekozen als naam voor het blad. Een krachtige zelfstandige vogel die zich vaak alleen in de jungle moet zien te handhaven. Na een soort van promotietour langs de verschillende dierenparken vond er een jaar later al een eerste bijeenkomst van contactpersonen plaats. Koen Brouwer (toen nog biologiestudent) komt de redactie versterken en het aantal abonnees loopt op tot 200. Het kort nieuws uit de verschillende parken wordt een belangrijk deel van de inhoud van het blad. Alles lijkt voorspoedig te verlopen, maar in 1983 heeft de dreigende sluiting van Dierenpark Wassenaar, waar een groot deel van de redactie werkzaam is, een negatief effect op de betrokkenen en het aantal lezers daalt richting de 150. Het jaar erop verschijnt De Harpij slechts een maal, de redactie bestaat nog uit slechts twee personen en bij

de N.V.D. wordt een verzoek om financiële steun afgewezen.

Ondanks dat in 1985 Dierenpark Wassenaar haar poorten definitief sluit, begint de motivatie bij de redactie terug te komen. Chris Peters (Diergaarde Blijdorp) maakt inmiddels deel uit van redactie en verschillende redactie-leden wonen een congres bij van de Amerikaanse diervverzorgersorganisatie AAZK in Miami. Vanaf dat moment gaat het weer de goede kant op. Het formaat wordt gewijzigd naar A5 en met de eerste Belgische abonnees gaat de oplage naar ruim 220.

De eerste omslag in kleur is een feit dankzij een donatie van de drukker. Maar ook de dierenparken zien het nut van de organisatie en komen met een financiële bijdrage. De oplage loopt op tot 300 stuks en er ontstaan plannen voor een congres op de eerste officiële Harpij-contactdag in

1987. Op die dag wordt er ook besloten om een stichting op te richten voor diertuinpersoneel met als hoofddoel: de verbetering van de verzorging van niet-huisdieren.

Op 18 mei 1988 is het dan zover. Ruim honderd verzorgers uit Nederland en België nemen deel aan het eerste Harpij-congres dat plaats vindt in Ouwehands

Dierenpark te Rhenen. Hier wordt meteen de stichting 'De Harpij' officieel opgericht. Het volgende jaar zijn er al ruim 130 deelnemers bij het tweede congres dat in Artis plaatsvindt. Ook het aantal abonnees stijgt gestaag en gaat richting de 450! Vanuit Duitsland komt een verzoek om hulp bij het opzetten van een vakblad voor diertuin - personeel. Mede dankzij de hulp van De Harpij verschijnt in 1990 de eerste uitgave van het vakblad 'Arbeitsplatz ZOO'.

Na 10 jaar is er niemand van de oprichters meer actief bij De Harpij, maar hun droom van toen heeft niet stilgestaan. Het vakblad ziet er nu een stuk professioneler uit, aldus Frits en Peter, en ze vinden de workshops ook een erg goede ontwikkeling. Ze zouden het wel toejuichen als ook de kleinere parkjes deel uit gingen maken van de stichting!

Tot op de dag van vandaag is er jaarlijks een Harpij-

25 jaar 'De Harpij' (FOTO CHRISTIAAN LUTTENBERG)

congres, en de Harpij is ook nauw betrokken bij het ICZ. Deze internationale organisatie is opgebouwd uit zeven verschillende partijen die allemaal vergelijkbaar zijn met De Harpij, en organiseert vanaf 2003 elke drie jaar een International Congress on Zookeeping (ICZ). Het eerste internationale congres vindt plaats in Nederland, in Vogelpark Avifauna. Een goede opvolger vindt dit jaar plaats in Australië. Naast deze informatieve bijeenkomsten zijn er ook verschillende sportieve uitpattingen, en ook dit blijken goede manieren te zijn om verzorgers met elkaar in contact te brengen. De stichting geeft naast het blad ook regelmatig ander drukwerk uit. Zo verschijnt er in 1994 een boekje over afkortingen in diertuinland (AZL), en het jaar daarop het Diergeneeskundig woordenboek. Het in 1998 verschenen Harpij verrijkingsboek heeft ondertussen de status van klassieker verworven en is vertaald in meerdere talen.

Dat voor de (EAZA)tuinen het ondersteunen van natuurbeschermingsprojecten *in situ* een steeds belangrijkere plek krijgt mag bekend zijn, en de Harpij als 'associated member' van de EAZA kan zich daar goed in vinden. Daarom wordt sinds 2004 van alle deelnemers aan Harpij activiteiten een euro gevraagd, die dan vervolgens in het Harpia-fonds wordt gestort. Vanaf 2005 betaalt ook elke abonnee een euro extra voor het Harpij-abonnement. Op deze manier wordt er een behoorlijk bedrag bij elkaar gesprokkeld. Jaarlijks wordt het verzamelde geld overgemaakt naar het Peregrine Fund. Het doel van deze stichting is onder andere het in stand houden van ons boegbeeld de harpij. Regelmatig is er over de werkzaamheden bij het Peregrine Fund in ons blad te lezen. Al met al kunnen we met gepaste trots terugkijken op de eerste 25 jaar, en vol vertrouwen met 980 abonnees werken aan de volgende 25.

Kweek eens een zijdemot!

motten nader belicht

door: Louwerens-Jan Nederlof

Diergaarde Blijdorp, Rotterdam

Er zijn nog maar weinig dierentuinen in Nederland die aan het publiek ook (tropische) vlinders kunnen laten zien. Het is een behoorlijke investering om een verwarmde kas te bouwen of te veranderen en daarin deze kwetsbare dieren te houden. De talloze mogelijkheden om deze ongewervelden te gebruiken bij het overbrengen van onze doelstellingen blijven vaak onbenut. De optelsom van factoren en omstandigheden zorgt er dan voor dat we kansen laten liggen om 'vlinders en motten' te gebruiken bij onze educatie voor het publiek. Maar tegelijkertijd zien we dat steeds meer dierentuinen schoorvoetend besluiten om (wat meer) ongewervelden in hun collecties op te nemen. Vaak met de redelijk eenvoudig te houden soorten zodat er op termijn voldoende ervaring en draagvlak is om ook met lastigere soorten te starten. Een goed begin is om dan te denken over het houden en kweken van zijdemotten! De dieren zijn eenvoudig te kweken: de rupsen eten over het algemeen gemakkelijk te vinden voedselplanten. En er is ontzettend veel te vertellen over hun levenswijze en biologie. De motten zijn eenvoudig te verzorgen en hebben geen verwarmde kas nodig om tot voortplanting te komen. Reden temeer om deze bijzondere insectengroep eens nader te belichten...

Diversiteit

Hoewel er over de hele wereld verspreid meer dan 150.000 soorten vlinders en motten voorkomen, is dit artikel gericht op de familie van de Nachtpauwogen of Zijdemotten (*Saturniidae*). Met ruim 1000 soorten komen zij in praktisch alle klimaatzones voor, behalve op de polen. Tegen de verwachting in hebben deze motten de meest

uiteenlopende kleuren met opvallende 'oogvlekken' en doorschijnende 'vensters' op de voor- en achtervleugels. De wetenschappelijke familienaam 'Saturniidae' is direct afgeleid van het feit dat de planeet Saturnus ringen heeft die grote gelijkenis vertonen met de oogvlekken van deze motten. Om deze reden worden deze motten ook wel eens aangeduid als nacht-

pauwogen. Een ander kenmerk van deze familie is dat de monddelen van alle soorten nauwelijks ontwikkeld zijn. Als mot kunnen zij geen voedsel opnemen. Ze leven uitsluitend van de vetreserves die zij als rups hebben aangelegd. In Europa komen vier soorten uit deze familie in het wild voor. In de volksmond is de familie onder te verdelen in 'maanmotten', 'komeet-

Sikkelmot (FOTO DIERGAARDE BLIJDORP/ROB DOOLAARD)

staartmotten', 'zijdespinners', 'echte nachtpauwogen' en 'atlas-motten'. De taxonomen denken hier anders over en nog altijd is de naamgeving van al deze soorten in zogenaamde groepen discutabel.

Kleurige rupsen

Afhankelijk van de soort nachtpauwoog komen de eitjes na 10 tot 24 dagen uit. De meeste rupsen van de maan- en komeetstaart hebben dan al een grasgroene kleur maar dat kan per soort variëren door lange haren, fluoriserende papillen, wijnrode of citroengele dwarsbanden van de eerste tot de laatste vervelling. De rupsen van de atlas-motten en zijdespinners hebben vlezige stekels en zijn over het hele lichaam bedekt met een witte, poederachtige washuid. Andere zijdespinners hebben zwarte rupsen met stippel-tekening van zwart, oranje en zilveren vlekjes. Een ander

opvallend kenmerk van de rupsen is dat ze vrijwel allemaal een forse afmeting kunnen bereiken. In 5 tot 6 vervellingen kan een rupsje van 3 mm in 4 tot 8 weken uitgroeien tot een vreet-machine van 12 tot 14 centimeter. De dieren hebben een zeer gezonde eetlust en er moet altijd voldoende blad voorhanden zijn om de hongerige monden te voeden. Als voedsel voor de rupsen gebruiken we algemeen voorkomende planten uit de tuin of het park. Liguster, wilg, sierkers, appel, sering, berk en hemelboom is voor een groot deel van de soorten een uitstekende waardplant. De keutels van een atlas-mot-rups doen qua formaat en aantal niet onder voor die van een konijn! Alleen de rupsen zijn voor het publiek al een attractie op zich en de vergelijking met het legendarische 'Rupsje Nooitgenoeg' wordt vaak gemaakt.

Het spinnen van een cocon

Als de rupsen voldoende zijn gegroeid zal de eetlust op den duur afnemen en kunnen we zien dat de rupsen een vaste plaats gaan bezetten. Ze beginnen met het spinnen van een zijden draad die door speciale klieren achter de kaken wordt geproduceerd. Met zwaaiende en strijkende bewegingen van de kop verpakt de rups zichzelf veilig tussen de bladeren tot een cocon. De buitenste laag van de cocon bestaat uit donkerbruine zijde en vormt een dichte en goed gecamoufleerde verpakking. De cocon van enkele zijdemotten is het hoofdbestanddeel van een bijzondere zijde-industrie die meer dan tweeduizend jaar geleden in China is ontwikkeld en verfijnd. De motten van *Bombyx mori* zijn zo veredeld en gedomesticeerd voor de zijdeproductie dat zij hun vliegvermogen hebben verloren en in het wild niet meer als zodanig voorkomen. Bij de Afrikaanse komeetstaartmotten is de cocon hagelwit met een netwerk van luchtgaten. Waarvoor de gaatjes dienen is eigenlijk nog niet bekend, maar men vermoedt dat het te maken heeft met ventilatie of het doorlaten van feromonen als teken voor uitkomst. De constructie is in ieder geval behoorlijk stevig en zeker niet zonder schaar te openen.

In iedere cocon zal de rups een korte rustpauze inlassen. Na een paar dagen vervelt ze voor het laatst en verandert in een pop. Nu breekt er een spannende periode aan. Ook nu weer bepaalt de soort hoe lang het duurt voordat een mot uit de cocon tevoorschijn komt. Bij een sikkelvinder duurt dat ongeveer 6 weken, bij de komeetstaartmot 3 tot 6 maanden en de Europese nachtpauwoog kan wel drie tot vier jaar op zich laten wachten!

Nieuwe kweek

Als dan het geduld wordt beloofd staan we letterlijk ‘oog in oog’ met een prachtige mot! De meeste motten zullen

vroeg in de ochtend uitkomen. De avond van diezelfde dag zullen ze paren. Vrouwtjes leggen de eerste nacht al eieren, bevrucht of onbevrucht. Mannetjes kunnen nog wel na een week paren, maar zijn toch op hun best als zij 1 tot 2 dagen oud zijn. Oud worden de motten niet. Meestal slijten de dieren van nature zo snel dat na een week tot tien dagen de dieren zullen sterven. Het koel houden van de mannetjes in een koelkast wil wel eens een vroege sterfte voorkomen zodat we de kansen vergroten om hem aan een vrouwtje te paren. De paringen gaan bij veel soorten vanzelf. Een koppel wordt bij elkaar in een

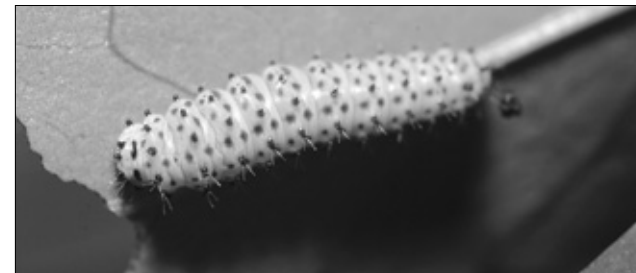
ruime kooi van gaas gelaten. Gedurende de nacht zal het vrouwtje feromonen uitzenden die het mannetje lokken en in paarstemming brengen. De partners kunnen elkaar in het wild over een afstand van ruim zeven kilometer opsporen en kunnen een geurmolecuul per 100 kubieke meter lucht waarnemen!

Eenmaal gepaard blijven de motten wel tien uur aan elkaar vastzitten. Het is dus de volgende ochtend goed te zien of een paring is gelukt. Kiest men voor meer zekerheid dan kunnen de dieren met elkaar gepaard worden door ze min of meer te dwingen met de methode

van handparen. Vooral komeetstaartmotten kunnen erg hardnekkig partners weigeren. Met zachte, maar duidelijke hand kunnen ze soms met succes op andere gedachten worden gebracht (Nederlof, 2004).

Als de eitjes zijn gelegd, kunnen die worden verzameld en van de kooiwand gehaald. In een afsluitbaar bakje komen hieruit, bij de meeste tropische soorten, na 12 tot 24 dagen de rupsen tevoorschijn. Zijdemotten uit de meer gematigde gebieden leggen eieren in het najaar die in het volgend voorjaar pas uitkomen, en dan alleen als er een flinke periode van koelte is geweest.

De rupsen worden met een zacht penseel op de bladeren van hun voedselplant gezet. De takken met bladeren staan

in een pot water waarvan de hals is afgesloten met een papierprop om verdrinking van de rupsen te voorkomen. Beter is het om stukken steekschuim (Oasis) van de bloemist te gebruiken. Dagelijks moet het water worden ververst en keutels verwijderd. Er mag nooit een tekort aan verse bladeren zijn om een goede groei en ontwikkeling van de rupsen niet in gevaar te brengen.

Veel gehouden soorten
Als u na het lezen van het

bovenstaande benieuwd bent geworden naar de levenswijze van deze insectengroep, dan loont het de moeite eens kennis te maken met een of meerdere van de onderstaande soorten.

Voor specifieke vragen over de verzorging en kweek kunt u altijd de contact opnemen met de auteur. De lengte van dit artikel laat het niet toe hierop per soort uitgebreid in te gaan. Aan de slag met het kweken van motten!

NEDERLANDSE NAAM	WETENSCHAPPELIJKE NAAM	VERSPREIDING	VOEDSELPLANT(EN):
Atlasmot	<i>Attacus atlas</i> , <i>A. edwardsii</i>	Z.O. Azië	Liguster
Indische maanmot	<i>Actias selene</i>	Z.O. Azië	Sierkers, Rododendron
Io-mot	<i>Automeris io</i>	Canada tot Mexico	Berk, Klaver, Maïs
Japanse mot	<i>Dictyoploca simla</i>	Japan, China	Wilg
Komeetstaartmot	<i>Argema mimosae</i> , <i>A. mittrei</i>	Afrika en Madagaskar	Eucalyptus, Walnoot
Maleise maanmot	<i>Actias maenas</i>	Maleisië	Eucalyptus
Nachtpauwoog	<i>Saturnia pyri</i>	Europa	Sierkers, appel, peer
Rothschilds zijdemot	<i>Rothschildia sp.</i>	Zuid-Amerika	Liguster
Sikkelmot	<i>Samia cynthia</i>	Z.O. Azië, India	Liguster
Gele nachtpauwoog	<i>Loepa katinka</i>	N-India, China	Druif, Parthenocissus

Het 2de internationale diervorzorgercongres

7-11 mei 2006 Gold Coast, Australië

door: Renee Higler

foto's: Christiaan Luttenberg

ICZ 2006 ICZ 2006 ICZ 2006 ICZ 2006

Afgelopen mei werd in Australië het tweede internationale congres voor diervorzorgers gehouden. Ook dit keer was het weer een groot succes!

Er waren 225 deelnemers uit 24 verschillende landen aanwezig, waaronder maar liefst 17 Nederlanders. Er werden lezingen gegeven door deelnemers uit 15 verschillende landen.

De ICZ (International Congress on Zookeeping) is oorspronkelijk ontstaan vanuit de diervorzorgerorganisaties van Australië, de Verenigde staten, Duitsland, Engeland, Frankrijk, Spanje en natuurlijk de Harpij uit Nederland. Tijdens dit congres zijn hier twee nieuwe organisaties bij

gekomen namelijk vanuit Afrika en de Filippijnen. Ook is tijdens dit congres een nieuw logo gekozen uit diverse inzendingen, dat in de toekomst door de ICZ gebruikt zal worden.

Het programma bestond uit een gevarieerd aanbod van

lezingen met uiteenlopende onderwerpen over het trainen van olifanten of vogels tot en met het trainen van diervorzorgers. Over het transport van ijsberen tot aan het fixeren in het vrije veld van Arabische oryxen etc. Vanuit Nederland waren er drie uitstekende lezingen.

Congres-deelnemers

Met een jonge wombat

Jessica Hoogeveen van Blijdorp vertelde over het fokprogramma met de Europese hamsters en Grietje Grootenhuis gaf maar liefst twee lezingen: één over de Dreamnight at the Zoo en een perfecte lezing over lemuren in de Apenheul.

Binnen het programma werden ook verschillende workshops aangeboden, waar je aan kon deel nemen. Ook hier weer een grote verscheidenheid aan onderwerpen. Een kleine greep:

- basisprincipes van diertrainingen in dierentuinen,
- het ontdekken van het gedrag van dieren tijdens het voeren van dieren in gevangenschap
- het fotograferen van (wilde) dieren (deze workshop werd gegeven door Steve Parish, een grote naam in Australië),
- dierenverblijven ontwerpen cq inrichten etc.

Ook hingen er gedurende het hele congres posters in de congresruimte met daarop van alles en nog wat, vanuit heel de dierentuinwereld. Hier werd door de bijbehorende deelnemer uitleg over gegeven tijdens de posterpresentatie. In de ruimte van het hotel waar we onze koffie/thee- en lunchpauze, hadden stonden wat stands met b.v. boeken, verrijkmateriaal en informatie om de verschillende organisaties te promoten.

Naast het serieuze werk was er natuurlijk ook een zogenaamd social program. Dit begon zondagavond al met de Icebreaker om (voor zover de mensen elkaar nog niet kenden van het eerste congres in Avifauna in 2003) kennis te maken onder het genot van een hapje en een drankje.

Op maandagmiddag hebben we een bezoek gebracht aan Dreamworld, waarbij je op z'n Australisch de daar wonende dieren kon zien. Hier hebben ze zoveel koala's dat iedereen die hiervoor betaalt op de foto kan met dit schattige dier. Zodra deze moe is, wordt er een nieuwe gepakt. Voor sommige Europese diervorzorgers een erg interessant discussieonderwerp en toen moest de show bij de witte tijgers nog beginnen. Ook hier weer 'mixed feelings' bij de Europese collega's zoals Liz uit Australië het uitdrukte, over het feit dat men hier als diervorzorger bij de tijgers in het verblijf staat en een circusact aan het publiek laat zien. Tijdens het diner in Dreamworld bleek dat het ijs ondanks de cultuur- en taalverschillen al goed gebroken was en zag je diervorzorgers uit verschillende landen gezellig samen eten en informatie uitwisselen.

Dinsdag werd er ontbeten in Currumbin Wildlife Sanctuary, een mooie dierentuin ontstaan vanuit de opvang van inheemse dieren, die hier dan ook volop te zien zijn. Ook de wilde Lori's komen hier ontbijten en werden door alle aanwezige buitenlandse dierverzorgers met liefde gevoerd. Woensdag was er een Aussie barbecue en een silent auction bij het hotel. Daarbij kon men bieden op de spullen die waren meegenomen vanuit heel de wereld, bijvoorbeeld dierentuinitems. Dit bleek gouden handel, en er werd dan ook een aardig bedrag voor de ICZ binnengehaald.

Op donderdagavond waren we te gast bij Seaworld, waar we op verschillende shows werden getraceerd bij de zeeleeuwen en de dolfinnen en een borrel bij de ijsberen in hun prachtige verblijf. Tot slot vond hier ook het zogenaamde galadiner plaats. Met hierbij een verrassende hoofdrol later

Entrée Seaworld

Krokodillenshow

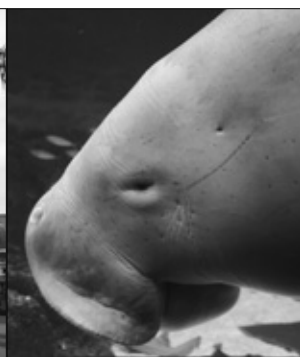
die avond op de dansvloer voor de Nederlandse delegatie.

Het was een bijzonder geslaagd en leerzaam congres en we kijken nu al uit naar 2009 wanneer het derde internationale congres zal plaatsvinden in Seattle, USA. Hopelijk zijn er dan weer

zoveel Nederlandse en/of Belgische dierverzorgers van de partij.

Mochten er nog mensen geïnteresseerd zijn in het congresprogramma dan zijn er nog enkele cd's verkrijgbaar bij De Harpij.

Zeekoe

Training van een suikerzieke dril in Zoo Hannover (Duitsland)

door: Kathrin Paulsen (Foto's van de schrijfster, tenzij anders vermeld)

vertaald: Matthias Papies

De dril (Mandrillus leucophaeus) is een van de meest bedreigde apensoorten in Afrika. Hun natuurlijk leefgebied in Kameroen, Nigeria, Gabon en op het eiland Bioko omvat minder dan 50000 km². Door habitatvernietiging en -fragmentatie evenals door uitgebreide jacht (bush meat) is de populatie in het wild tot minder dan 3000 dieren geslonken.

Slechts weinig dierentuinen huisvesten drils. In Europa zijn het er acht waarbij in Barcelona, Stuttgart, Wuppertal, Saarbrücken, St. Martin-La-Plaine (Frankrijk) en Hannover sociale groepen zijn. Drie dierentuinen in Noord-Amerika en twee in Japan completeren het internationale stamboek dat in de handen van Dr. Andreas Knieriem (dierenarts in Zoo Hannover) ligt.

Sumbo

Hannover Zoo huisvest en fokt drils sinds 1972 succesvol. Nakomelingen van deze foklijn zijn op de hele wereld terug te vinden. In het begin van 2001 kwam de toen negenjarige, in het wild geboren en 30 kg zware dril Sumbo uit Rabat (Marokko) naar Hannover om de fok voort te zetten. Snel constateerden wij dat hij een rustige en vriendelijk dril is. Noch tegen zijn soortgenoten

noch tegen ons verzorgers was hij ooit haatdragend of zonder reden agressief. Al één jaar later bevielen onze drie vrouwtjes Liza (13 jaar), Micky (9 jaar) en Daphne (10 jaar) ieder van één jong en een jaar later en in de zomer van 2004 konden wij ons opnieuw over gezonde nakomelingen verheugen. In zo'n grote groep waren wij eerst niet verbaasd dat Sumbo steeds rustiger en terughoudender werd en ook minder aan het groepsleven van zijn inmiddels negen kinderen (8,1) deelnam. Omdat de drie vrouwelijke dieren ook niet meer bronstig werden waren er natuurlijk geen copulaties te zien. In de herfst van 2004 viel Sumbo duidelijk en snel af. Hij dronk opvallend vaak en moest ook vaak urineren waarin met name de jonge dieren erg geïnteresseerd waren. Hij werd steeds apathischer en vermoeder.

Zijn lichamelijke activiteiten daalden ook in een snel tempo. Een urinetest op 6 december 2004 bevestigde helaas ons vermoeden: de urine bevatte hoge glucoseconcentraties: Sumbo was diabeticus!

Diabetes mellitus (Suikerziekte) is een stofwisselingsziekte waarbij de koolhydraathuishouding verstoord is. Deze ziekte wordt relatief vaak bij mensen geconstateerd. Maar ook bij primaten kan deze ziekte optreden. Alleen uit Hannover zijn uit het verleden twee drils (1,1) en een vrouwelijke moormakaak bekend. Helaas moesten deze dieren na een snel ziekteverloop uiteindelijk geëuthanaseerd worden.

De meetbare glucosewaarde in de urine of in het bloed die de ziekte aangeeft is erg afhankelijk van de hoeveelheid insuline.

Insuline is een hormoon dat door een bepaald weefsel in de alvleesklier wordt gefabriceerd. Het maakt o.a. het celmembraan doorlatend voor glucose. Dit is van levensbelang voor de hele energiehuishouding van het lichaam. Is het niet mogelijk koolhydraten uit de darm te resorberen, dan wordt al na 24 uur de voorraad uit het lichaam verbruikt en de voedselkoolhydraten worden via de urine afgegeven. De urine smaakt dan inderdaad zoet (*Diabetes mellitus* betekent letterlijk honingzoete geur). Zestig jaar geleden hebben artsen op deze manier deze ziekte geconstateerd. Nu was de interesse van de jonge dieren voor Sumbo's urine ook duidelijk want sinds een tijdje was te observeren dat zij de urine van Sumbo ook dronken.

In het begin veroorzaakt deze ziekte afbraak van de spieren om het lichaam (in het bijzonder de hersenen) van glucose, energie dus, te voorzien. De fysieke conditie van het dier gaat zienderogen achteruit. Het gewicht wordt minder en het dier is slap en apathisch. Nawerkingen van deze ziekte zijn bijna altijd een hogere vatbaarheid voor infecties, sterke doorbloedingsstoornissen van de extremiteiten, schade aan de inwendige organen, blindheid en impotentie.

Op 21 december 2004 heeft onze dierenarts Dr. Knieriem Sumbo genarcotiseerd en tot ons ontsteltenis was hij nog slechts 20 kg. De bloedsuikerspiegel was 17,7 mmol/l. Bij een dril is echter 2 -7,8 mmol/l normaal (bij de mens is de normaalwaarde minder dan 6 en vanaf een waarde van 28 is er een levensbedreigende toestand bereikt). Er werd ook naar insuline in het bloed gezocht. Bij het vaker voorkomende Type 2 van diabetes, ook ouderdomsdiabetes genoemd, kan het lichaam nog steeds insuline produceren en er bestaat dus gewoon een storing van de alvleesklier of de doorlaatbaarheid van het celmembraan. Deze ziekte kan met medicamenten behandeld worden wat in de dierentuin van Darmstadt bij een witkeelmeerkat en in San Diego Zoo bij een mangabey mogelijk was.

Helaas had Dr. Knieriem geen insuline in het bloed kunnen vinden wat op de genetisch veroorzaakte Diabetes Type I wijst. Bij deze variant kan het lichaam helemaal geen insuline aanmaken of het wordt door een auto-immune reactie van het lichaam zelf afgebroken.

In zo'n geval kan de insuline alleen maar direct in het lichaam gespoten worden en een orale behandeling met pillen is niet mogelijk omdat het maagzuur de insuline zou afbreken.

Na intensief overleg met een diabetoloog hebben wij toch geprobeerd Sumbo met een medicament (Amaryl) te helpen. Wij hoopten dat hij nog steeds in staat was om restinsuline te produceren. Hij kreeg het medicament verspreid over drie dagen in een geringe dosis.

(FOTO HAUKE MEYER)

Helaas werkte het niet want er was noch een fysieke (de glucosewaarden in de urine bleven constant hoog) noch een psychische verandering aan het dier te zien.

Dr. Knieriem voorspelde toen een levensverwachting van slechts een half jaar als wij er niet in zouden slagen om hem dagelijks met insuline te behandelen.

Training

De volgende dagen probeerden we ons met het 'operant conditioning' trainen vertrouwd te maken. Wij begonnen met de clicker, hoewel wij in het begin niet wisten hoe we het voor elkaar moesten krijgen om een ziek dier snel te trainen om zich iedere dag en ook nog eens door meerdere diervverzorgers te laten prikken.

Vriendelijkerwijs kregen wij van een collega uit San Diego een video toegestuurd waarop te zien was hoe verzorgers met een dergelijk probleem omgaan. Dit geval in de VS ligt echter iets anders want het dier (volwassen dril Loon, 26 jaar oud) leeft niet in een

sociale groep. Bovendien heeft de dierentuin achter de schermen de mogelijkheid het dier in meerdere kleine kooien te separeren. Maar het was duidelijk te zien dat het wel mogelijk is om een volwassen dril te trainen.

Wij hebben vanaf het begin afwisselend met twee verzorgers gewerkt hoewel het volgens literatuur aanbevolen wordt dat slechts één trainer een oefening traint. De slechte conditie van Sumbo liet ons echter geen andere keuze want bij een uitval van een verzorger hadden wij weer opnieuw moeten beginnen. In eerste instantie separeerden we Sumbo van de groep. Dan riepen we hem naar de tralies en iedere keer dat hij kwam opdagen (wat hij uit nieuwsgierigheid sowieso meestal deed) kreeg hij de clicker te horen en hij kreeg

een klein stuk diabeticus brood als beloning. Hij begreep relatief snel dat er een samenhang bestond tussen de click en de beloning die er op volgt. Nadat Sumbo had geleerd naar de tralies toe te komen leerden we hem om aan de tralies te gaan zitten. We riepen hem, maar deze keer kreeg hij eerst geen click. Als hij op een gegeven moment ging zitten (uit toeval, verveling of gemak) gaven we het commando "Sumbo Sitz" en dan kwam pas de click. Het is cruciaal dat de click, de bekrachtiging dus, precies op het moment komt dat het dier het gewenste gedrag vertoont. Hij kan immers nog niet weten wat van hem wordt verwacht. Hij heeft zijn hand op de grond gezet, het been gebogen én is op de grond gaan zitten. Maar wat willen wij van hem?

Dus moet de oefening zo vaak herhaald worden totdat duidelijk is wat het gewenste gedrag is. Goed geconditioneerd is dit gedrag echter pas als het dier ook bij andere diervverzorgers goed meewerkt.

Deze oefeningen zijn belangrijk maar net zo belangrijk is het ook het verband tussen het commando, de click en de latere beloning te leren kennen. We hebben hem dus op een bepaald gedrag geconditioneerd, uitsluitend positief!

De belangrijkste eigenschappen voor zo'n plan zijn vertrouwen, uithoudingsvermogen, continuïteit en geduld! Had hij op een dag niet goed meegewerkt of had hij blijkbaar geen zin, dan was onze enige reactie hem te negeren. Wij hebben ons teruggetrok-

ken en hem een time out gegeven. Gauw merkten we hoe zinvol dit is. Hem te negeren is uiteindelijk de enige fatsoenlijke en logische reactie en de enige manier om verder succesvol met het dier te kunnen werken. Ook de verhoogde aandacht en het lof dat hij iets goed of helemaal geweldig heeft gedaan is voor hem intussen erg belangrijk geworden. Hij heeft er echt plezier in.

Zo heeft Sumbo niet alleen geleerd naar de tralies te komen en te gaan zitten, hij heeft ook geleerd dat er zoiets als commando's, lof en beloning bestaat. Zoals al eerder gezegd: een positieve conditionering.

Om hem ook naar bepaalde plekken toe te kunnen leiden werd het op 8 januari 2005 tijd om met een target te beginnen. Wij zaagden een bezemsteel in drie delen en markeerden het einde met kleur. Ook hadden wij alle spullen die wij later nodig zouden hebben bij ons: we trokken vanaf het begin rubberen handschoenen aan en hadden de target en de pen (de insulineprik) in de hand.

In eerste instantie reageerde Sumbo erg zenuwachtig op iedere verandering. Hij mocht natuurlijk aan de target snuffelen maar als hij het wilde aanpakken of door de tralies trekken werd hij, door hem te negeren, gestraft. Omdat hij in het begin de target wilde

grijpen, beëindigden we de training met het al bekende commando Sumbo Komm en de bijbehorende beloning. De training was dus nog steeds positief voor hem. Al op 17 januari volgde hij de target en raakte het even met z'n neus aan de markering. We trinden twee keer per dag op vaste tijdstippen. Tijdens de training krijgt de groep hun gewone voedsel, d.w.z. fruit en ander koolhydraatrijk voedsel. Na de training krijgt Sumbo als beloning een beetje gekookte gevogelte en groenten. Hij krijgt voor- namelijk voedingsvezelrijk voedsel wat dus moeilijker verteerbaar is zodat de glucose langzamer in het bloed terecht komt.

Bij de groente volgen wij de glycemische index (*Glyx Index*). Deze geeft aan hoe lang het duurt voordat de

glucose in het bloed terecht komt. Druivensuiker heeft een waarde van 100 en hoe lager de waarde hoe beter. Waarden beneden de 30 zijn optimaal voor een diabetisch dieet. Zulke tabellen zijn makkelijk op internet verkrijgbaar. Helaas worden er verschillende waarden aangegeven maar het zijn desondanks goede richtlijnen (Let op: Amerikaanse lijsten hebben betrekking op een andere grondwaarde en daarom lijken de waarden gunstiger dan ze daadwerkelijk zijn). Daarna laten wij de groep weer bij elkaar. Bij elkaar opgeteld krijgt Sumbo dus vijf kleinere maaltijden: eerst het gewone ontbijt met de groep, twee keer meteen na de training en 's avonds met de groep een groentevoeding. 's Middags krijgt hij nog een

tussendoortje als verrijksvoedsel. Dat kunnen alle oliehoudende zaden, zoals pinda's of zonnebloempitten zijn. Al snel moesten we constateren dat het idee met de clicker wel zinvol was maar onhandig. Als we in de ene hand de target hebben en in de andere hand de clicker hoe zouden we dan later de injectiepen vasthouden? Dus gingen wij over op hondenfluitjes. Om beter met Sumbo te kunnen werken werd er op 20 januari 2005 een zitplank op een bepaalde plek geïnstalleerd.

Nu was het doel om Sumbo op die plank te krijgen. Hij kwam op het commando af, ging braaf – zoals hij dit had geleerd – naast de plank zitten en was eerst verbaasd maar al snel ook kwaad dat er geen beloning voor deze perfecte prestatie kwam.

Een fout van ons!

Wij hadden er geen rekening mee gehouden dat dit voor hem een volstrekt nieuwe oefening is. We hadden dus een nieuw commando, dat zich duidelijk van het oude onderscheidt, nodig. We kozen voor Sumbo Platz wat heel anders klinkt dan Sumbo Komm. We gaven nu het commando Sumbo Platz en negerden hem als hij de oude oefening deed. Een belangrijk punt bij zo'n conditionering is dat iedere oefensessie positief wordt

beëindigd. Dat kan door een nieuwe oefening die succesvol is uitgevoerd of door een makkelijke oefening die het dier gegarandeerd doet en dus positief bekrachtigd kan worden.

Met behulp van de target en kleine beloningen slaagden we erin om Sumbo stapje voor stapje naar de plank te leiden. Er volgde meteen het commando Sumbo Platz, een lange fluittoon en zeven(!) stukjes brood als beloning. Voor de al bekende oefening kreeg hij inmiddels nog maar een korte fluit en een of twee stukjes brood. Natuurlijk merkte hij ook dat wij ons verheugden en trots op hem zijn of ten minste dat de training geweldig is verlopen. Om precies te weten te komen wat net zo geweldig was, was nog meer training en gedeeltelijk toeval nodig. Maar daarna had hij het nieuwe commando snel begrepen en was geconditioneerd om op de plank te gaan zitten.

Hier moet vermeld worden dat de hele periode van de training onze hoofdverzorger Klaus Meyer meestal aanwezig was om ons regelmatig te controleren. Vele handelingen die iedere verzorger iets verschillend uitvoert kunnen op deze manier op elkaar afgestemd worden. De taak van de coördinator is erg belangrijk want tijdens de

training kunnen vele dingen ongemerkt mis gaan en hoe vroeger zulke fouten worden geconstateerd des te makkelijker kunnen zij eruit worden gehaald. Veel dierentrainers werken in zulke situaties met video-opnamen om zichzelf te controleren maar met een directe coördinator gaat het natuurlijk veel sneller. Nu begon het werken met de pen. Nu werd duidelijk hoe belangrijk het is dat de eerdere oefeningen heel goed en nauwkeurig worden beheerst. Op dit tijdstip was Sumbo door de naald al genoeg afgeleid zodat het cruciaal was dat het op de plank zitten zo goed geconditioneerd was. Hij weigerde deze gedraging niet meer. Toen hij beseftte dat de naald naar zijn lichaam gevoerd werd reageerde hij nogal zenuwachtig. Hadden we hem geraakt dan was hij meteen alert, draaide zich vlug om en probeerde ons te pakken te krijgen of ons de target uit de hand te trekken. We onderbroken de training iedere keer voor korte tijd om hem de mogelijkheid te geven om weer tot rust te komen en soms ook om een nieuwe target te halen. Daarna werd de training voortgezet en iedere keer werd het positief beëindigd. De insuline die wij wilden gebruiken is uit de humane geneeskunde afkomstig en het

is een langwerkend middel (Lantus). Dat wil zeggen dat het slechts één keer per dag toegediend hoeft te worden en niet zoals bij veel gebruikelijke insulinesoorten direct voor de berekende maaltijd. De benodigde hoeveelheid insuline is van het ziektebeeld afhankelijk en wordt in internationaal gestandaardiseerde eenheden berekend. De pen (Opti PEN van Aventis) die voor de betreffende insuline-ampullen moet zijn aangepast, stamt ook uit de humane geneeskunde. De naalden zijn extreem dun (0,25 mm) en relatief kort (6 mm). Om onszelf gerust te stellen (wij moesten gewoon weten hoeveel pijn het dier door de naald zou hebben) heb ik mezelf met de naald (natuurlijk zonder insuline) in het bovenbeen geprikt. Zo kon ik ervaren dat er inderdaad nauwelijks iets te voelen is.

Bij mensen wordt insuline normaliter in een huidvouw gespoten omdat het zo in het subcutane vetweefsel terecht komt en langzaam in het lichaam wordt afgegeven. De manier om een volwassen drilmannetje insuline te spuiten, was om dit in de spieren te spuiten want het is toch een groot risico om de huid te vouwen. De drill hoort immers tot de categorie bijzonder gevaarlijk. Het hormoon in de spier spuiten is makkelijker maar er bestaat een risico

(FOTO DIRK LAMPE)

voor het dier: als er meteen na de injectie stress of een hoge doorbloeding van het weefsel optreedt, kan de insuline te snel in de bloedsomloop terecht komen wat een te lage suikerspiegel tot gevolg heeft. Dat betekent dat er dan te veel insuline in het lichaam is en de glucose daardoor te snel wordt afgebroken zodat het dier in een diabetische shock raakt (voor zulke gevallen hebben wij steeds een paar stukjes druivensuiker in de buurt). Zo'n shock leidt tot apathie, evenwichtsstoornissen, en in de ergste gevallen valt het dier flauw en gaat dood. Het vouwen van huid aan het been trainden we al een tijdje en hij liet het zich ook welgevallen, de neus inmiddels met het commando Fest! aan de target. Tegelijkertijd oefenden we sinds 2 februari 2005 met hem om de naald aan het onderbeen te zetten.

Op 17 februari konden wij de naald in zijn linker onderbeen inbrengen en ook ongeveer twaalf seconden binnen laten. Zoveel tijd vergt het namelijk om de insuline van de pen naar het lichaam te laten stromen. Vervolgens probeerden wij het voor het eerst met insuline. Het resultaat viel helaas erg tegen. Toen de naald net in het spierweefsel raakte (voor zulke gevallen hebben wij steeds een paar stukjes druivensuiker in de buurt). Zo'n shock leidt tot apathie, evenwichtsstoornissen, en in de ergste gevallen valt het dier flauw en gaat dood. Het vouwen van huid aan het been trainden we al een tijdje en hij liet het zich ook welgevallen, de neus inmiddels met het commando Fest! aan de target. Tegelijkertijd oefenden we sinds 2 februari 2005 met hem om de naald aan het onderbeen te zetten.

Op 26 februari zat Sumbo 's ochtends in elkaar gezakt en helemaal apathisch tegen de tralies en met zijn kop tegen de muur gesteund. Hij reageerde niet en was nauwelijks aanspreekbaar. Wij moesten meteen iets doen: in overleg met Dr. Knieriem besloten wij drie eenheden insuline in een huidvouw te spuiten. Eén uur later was hij al duidelijk wakkerder. De volgende ochtend ging het weliswaar beter met hem maar tegen een trainingssessie zou hij nog steeds niet kunnen. Hij was niet in staat om op een commando te reageren en wij moesten hem met een heleboel pinda's afleiden om hem te kunnen spuiten. Op de derde dag was het helaas helemaal niet meer mogelijk om Sumbo in een huidvouw te prikken. Hoewel hij apathisch was, werd hij iedere keer dat hij de naald voelde erg agressief. Uiteindelijk was het niet meer mogelijk om hem te prikken. Dus moesten wij hem erop conditioneren zich de insuline in de spier te laten spuiten. Ook nu reageerde hij in eerste instantie hevig op de naald en wij namen de beslissing deze trainingssessie vanaf 3 maart door nog slechts één verzorger te laten doen. Bij een dergelijke onaangename oefening is het zinvoller dit door slechts een trainer te laten

doen. De eerste training vond 's ochtends plaats en de tweede rond 14:00 uur maar uiteindelijk rond 16:30 uur. Op deze manier hadden wij nog voldoende tijd om Sumbo te kunnen observeren voor het geval dat wij erin slaagden om hem twee eenheden insuline te spuiten. Wij konden zo zien hoe hij op het hormoon in het spierweefsel zou reageren. In het begin werd hij weer agressief als de naald dichterbij kwam. Hij wilde de target naar de kooi trekken, probeerde mij te pakken of stopte gefrustreerd de training. Langzaam lukte het ons om hem weer door consequente positieve bekrachtiging aan de naald te laten wennen. Na twee weken van continue en intensief werken (ik kwam met de naald steeds dichterbij), liet hij zich door mij in het onderbeen prikken. Een week later was hij daarop

helemaal geconditioneerd en dus kunnen andere collega's hem ook sinds begin april 2005 insuline inspuiten.

Sinds medio mei beheerst hij een nieuwe oefening. Hij gaat andersom op de plank zitten zodat we hem ook in zijn rechter been kunnen spuiten. Dit lukt zo goed dat we hem afwisselend in het linker en het rechter been spuiten.

Een normale training verloopt inmiddels volgens onderstaand schema :

- Eerst wordt Sumbo met de target tegen de tralies heen en weer geleid zodat de training hem niet verveelt.
- Daarop volgt het commando Sumbo Platz en hij gaat op de plank zitten, raakt met zijn neus de target aan en wij kunnen hem in het desbetreffende onderbeen spuiten.

- Daarna proberen we nog het commando Go on waarna Sumbo weer op de plank gaat zitten en wij een vouw van de huid (meestal zijn been) kunnen maken zodat deze oefening niet helemaal wordt vergeten.
- Tenslotte nemen wij nog een urinemonster. Daarbij gaan we op een door ons gekozen plek direct tegen de tralies staan (deze plek mag dagelijks verschillen), gaan op onze hurken zitten en geven het commando püsch püsch. Vervolgens begint Sumbo op de grond te urineren. In het begin was het natuurlijk puur toeval en wij hebben zolang gewacht totdat hij moest urineren en gaven dan het commando en een lange fluittoon.
- Sumbo wordt vervolgens weer naar de plank geleid, we steken de target in een speciale stellage vast en geven een nieuw commando Fest. Dat betekent voor hem dat hij zijn neus vast aan de target moet drukken. Op deze manier kunnen wij rustig met een urinestick door de urineplas gaan en zo een monster nemen zonder dat er een tweede verzorger aanwezig moet zijn. Bij deze oefening 'smokkelt' hij graag en probeert steeds te kijken wat we achter zijn rug aan het doen zijn. Maar zodra hij weer onze volle aandacht krijgt zit hij als een porselei-

- nenpop met zijn neus vast tegen de target gedrukt.
- Nu wordt deze laatste oefening afgefloten. Hij krijgt zijn beloning en tenslotte nog een portie gekookte kip.
- Sinds kort proberen we Sumbo te leren zijn voet door de tralies te steken zodat we later bloed van hem kunnen nemen. Daardoor zou het mogelijk zijn om nauwkeurigere glucosewaarden te verkrijgen.

Na verder overleg met de diabetoloog zijn wij begonnen Sumbo twee keer per dag te spuiten om het insulineni-

veau constanter te houden. Inmiddels krijgt hij dagelijks 22 eenheden in het spierweefsel wat hij goed verdraagt. Hoewel volgens het bedrijf Aventis de insuline in het spierweefsel kan kristalliseren en wij geen voedselafhankelijk en snel werkend insuline toedienen zijn Sumbo's glucosewaarden weliswaar wisselvallig maar tot acceptabele waarden terug gebracht

Sinds begin juni 2005 kan Sumbo zonder problemen door vijf verschillende verzorgers getraind worden. Iedereen kan de hele procedure zonder de hulp van een tweede verzorger uitvoeren.

Het lijkt niet te geloven hoe zijn toestand door de insuline en het aangepaste dieet is verbeterd. Hij is erg actief en wij kunnen ons nauwelijks voorstellen hoe hij er een paar maanden geleden nog uit zag. Hij is duidelijk weer zwaarder geworden en maakt ook weer deel uit van het groepsleven. Inmiddels zijn alle drie vrouwtjes bronstig geweest en hij heeft ze hopelijk succesvol gedekt. Ook zijn uiterlijk heeft zich positief ontwikkeld. Zowel zijn onderlip als zijn flanken en zijn achterste zijn weer goed doorbloed en stralen weer in de volle kleuren.

EAZA-directeur vertrekt naar de Spaanse zon

door: Bas Martens

Redactie De Harpij

Het zal de meeste lezers niet ontgaan zijn dat er op het EAZA-kantoor in Amsterdam een belangrijke personeelwisseling heeft plaatsgevonden. Koen Brouwer vertrekt als directeur van EAZA om directeur te worden van een nieuw te bouwen dierentuin in Valencia.

We plaatsten al eens eerder een interview met hem, in Harpij 2 1999, maar zijn vertrek is voor de redactie reden genoeg om hem op een van zijn laatste werkdagen voor EAZA toch nog eens lastig te vallen.

> Je staat op het punt te vertrekken als directeur maar hoe is je loopbaan begonnen?

Ik ben geboren in Ontario, Canada uit Nederlandse ouders, in een natuurlijke omgeving waar je nog volop kleine dieren tegen kwam. Daar is mijn interesse in de natuur begonnen. Mijn eerste ervaring met dierentuinen was als kind in de Toronto Riverdale Zoo, een vreselijke dierentuin met nog volop tralies die inmiddels al lang gesloopt is. Mijn ouders besloten later terug te keren naar Nederland.

Ik heb mijn laatste jaar lagere school nog in Nederland gevolgd en ben vervolgens na de middelbare school biologie gaan studeren in Amsterdam. Een groot deel van de colleges werd in die tijd nog in Artis gegeven dus dat was een mooie mogelijkheid om dagelijks in de dierentuin te zijn. Ik bezocht in die tijd al veel dierentuinen en om wat meer praktische werkervaring op te doen heb ik een tijdje in de weekends gewerkt bij Stichting AAP als dierversorger. Daarnaast werkte ik in die jaren als redactie- en bestuurslid van de Harpij. Voor mijn studie heb ik een onderzoek gedaan naar het gedrag van rode ibissen, in eerste instantie in Artis, en later in Vogelpark Walsrode. Daar kwam ik iemand tegen die me bij een onderzoeksproject

voor rode ibissen in de llanos van Venezuela plaatste. Bij terugkomst in Nederland zat mijn studie erop en begon ik in Artis als soort van trainee curator, een functie die toentertijd nog niet echt bestond. In die tijd was de NOD net opgericht met Bert de Boer als directeur en die belde dat hij iemand zocht voor drie maanden. Dat was in februari 1989 en een van de dingen die ik moest doen was de organisatie van het EEP congres in Ouwehands. Een congres waar toentertijd nog maar amper 60 á 70 mensen kwamen. Maar de drie maanden werden een jaar en vervolgens twee jaar en inmiddels zijn we zestien jaar verder. Toen Bert de Boer in 1994 vertrok naar Apenheul werd ik door het bestuur van de NOD gevraagd om zijn functie over te nemen. In 1995 werd ik vervolgens gevraagd om ook directeur van EAZA te worden.

> Wat staat je het meeste bij uit je periode als directeur?

Dat is een lastige vraag aangezien er erg veel is gebeurd de afgelopen jaren. Maar het voornaamste is toch wel dat er binnen EAZA beter en breder gecommuniceerd en samengewerkt wordt dan ooit tevoren. Ik heb, toen ik in 1994 begon als directeur, eens gezegd dat binnen drie jaar iedere dierentuin

Koen Brouwer

iemand in dienst moest hebben die zich full time bezighield met natuurbescherming. Dat is helaas niet gelukt en zelfs nu, twaalf jaar later, zijn er maar weinig dierentuinen in Europa die dit hebben. Toch hebben dierentuinen een enorme ontwikkeling doorgemaakt. Ze delen steeds meer informatie, dieren krijgen steeds betere verblijven en worden beter verzorgd. Dierentuinen zijn steeds meer verworpen tot natuureducatiecentra.

> Zijn EAZA en de dierentuinwereld op het niveau waar ze in 2006 zouden moeten zijn?

EAZA is wat dat betreft een gecompliceerde organisatie; het is natuurlijk geen landelijke organisatie maar bestrijkt 34 landen. Het is dan ook vrij moeilijk om binnen EAZA één lijn te trekken op welk niveau dierentuinen zouden moeten zijn. Binnen de Nederlandse-NVD-tuinen ligt het niveau redelijk gelijk, het zijn allemaal goede tuinen. Hetzelfde geldt voor een groot deel van West-Europa, maar

binnen EAZA hebben we natuurlijk ook te maken met Oost- en Zuid-Europa waar het niveau soms wat lager ligt. Al is hier de laatste jaren wel veel veranderd, er moet nog steeds veel werk verzet worden. Er zijn nog steeds EAZA-tuinen in Oost-maar ook in West-Europa die de kwaliteit waar EAZA voor staat nog niet hebben. Maar dat zijn dan wel tuinen die in ieder geval de intentie hebben, en dat vind ik erg belangrijk, om op het einde van de rit dat niveau wel te halen. Het zijn dan vaak tuinen die de middelen, de tijd en het geld niet hebben om snel veel vooruitgang te boeken, maar die we door ze binnen EAZA te halen wel de reikende hand hebben geboden om toch informatie en dieren uit te wisselen. Als ik dan bijvoorbeeld kijk naar Tsjechië, daar hebben de dierentuinen de laatste tien jaar echt een wereldprestatie geleverd.

> Maar niet al die tuinen zullen een wereldprestatie kunnen leveren. Worden deze herkeurd of blijven ze gewoon lid?

De meeste tuinen die nog niet aan EAZA-eisen voldoen worden tijdelijk lid en als ze voldoende vooruitgang boeken verkrijgen ze het permanente (full) lidmaatschap. Sinds vijf jaar hebben we het systeem waarbij alle nieuwe leden worden gekeurd voordat ze toegelaten worden. Afhankelijk van de kwaliteit worden ze tijdelijk of volwaardig lid. Ben je eenmaal volwaardig lid dan blijf je dat ook tenzij je dingen doet die echt niet kunnen binnen het gevoerde EAZA beleid. Nadeel van dit systeem is dat wanneer tuinen eenmaal volwaardig lid zijn, ze ook weer kunnen afzakken naar een niveau dat niet bij EAZA past. Het niveau van dierentuinen en daarmee ook de niveau waarop EAZA de lat legt wordt steeds hoger. In Amerika hebben ze wat dat betreft een beter systeem: daar worden dierentuinen iedere vijf jaar herkeurd. Ze worden op die manier verplicht om zich te blijven ontwikkelen. Waar in Europa tuinen soms bang lijken te zijn voor een keuring maken Amerikanen er vaak dankbaar gebruik van. Het is er vrij normaal dat een keuringscommissie door de directie wordt ingefluisterd wat de zwakke punten van de tuin zijn. In de vorm van 'vergeet niet te schrijven dat ons berenverblijf aan

vervanging toe is', kunnen directies dit dan weer gebruiken om de verantwoordelijke overheid of het bestuur van de tuin onder druk te zetten. In Europa is er echter nog een groot aantal tuinen dat dit niet ziet zitten. Ik persoonlijk heb nooit begrepen wat er fout aan is om eens in de vijf á tien jaar een 'gratis' consult te krijgen van collega's die alleen maar het beste met je voor hebben en die tot doel hebben het niveau van de gezamenlijke tuinen en de vereniging omhoog te tillen.

> **Hoe zie je de rol van de diervorzorger binnen EAZA aangezien het nu meer een organisatie voor curatoren en directeuren is op wier bureaus ook meestal de informatie blijft liggen?**

Dat is inderdaad vaak een probleem, en aan mij zal het ook niet liggen. We hebben het EAZA News waar iedereen lid van kan worden en we proberen tuinen ook te motiveren om meerdere abonnementen te nemen en ze aan de diervorzorgers en ander personeel aan te bieden. Verder is er natuurlijk de website waar steeds meer informatie op te vinden is al heb je daar het probleem van de members area. Dit is ooit zo ontstaan om EAZA-leden een voordeel te geven boven niet-EAZA leden. De site is echter wel zo ingericht dat men medewerkers in verschillende niveaus toegang kan verschaffen. Maar de keuze wie welke toegang krijgt ligt bij de directeur van de tuin. EAZA is wel opener geworden met informatie verschaffen, maar helaas zijn er nog veel mensen die denken dat hoe meer informatie ze voor zichzelf houden hoe machtiger ze zijn. Ik persoonlijk geloof meer in hoe meer informatie je deelt hoe meer je wordt gerespecteerd en hoe meer je op den duur bereikt.

> **Directeur van EAZA lijkt binnen de Europese diertuinwereld toch wel een beetje het hoogst haalbare. Waarom ga je dan toch ergens anders werken?**

Als hoogst haalbare zie ik het niet en zo zit ik ook niet in elkaar. Het is gewoon een heel mooie en boeiende baan en ik had het ook makkelijk tot mijn pensioen kunnen volhouden. Ik heb hier met veel plezier gewerkt, met de mensen die hier nu werken

maar ook met velen die hier de afgelopen jaren gewerkt hebben en zijn uitgestreken over diverse Nederlandse diertuinen. De reden is meer dat we graag in een wat warmer land willen gaan wonen en Spanje is een prachtig land met veel natuur. Er is nog niet echt een diertuincultuur in Spanje maar er werkt wel een jonge enthousiaste generatie waarmee dit bereikt kan worden. Het is een land waar veel tropische dieren het vanwege het klimaat veel beter doen in diertuinen. Verder heeft Spanje een interessante inheemse fauna met bijvoorbeeld de Iberische lynx en de Iberische wolf. Diersoorten waar nog veel voor gedaan moet worden om ze te behouden, een mooie taak voor de Spaanse diertuinen in samenwerking met de diverse andere clubs en autoriteiten. De diertuin van Valencia waar ik directeur word, is onderdeel van een vooruitstrevend bedrijf (Rain Forest Design) met een goede kijk op diertuinen en natuurbescherming. Ze zijn nu al een jaar aan het bouwen, en er moet nog zeker een jaar gebouwd worden. Ik begin in oktober om de organisatie op te zetten en mensen aan te nemen. Voldoende uitdaging dus. Ook denk ik dat het goed is voor EAZA dat er eens iemand met een frisse kijk aan het roer komt te staan, en ik wens mijn opvolger Harry Schram veel succes en wijsheid toe

> **Heb je nog advies dat je aan je opvolger wil meegeven?**

Voornamelijk geduld hebben en geen wonderen te verwachten wanneer je werkt met een dergelijke dynamische grote groep landen en instituten. Het enthousiast houden van die grote club met ruim duizend vrijwilligers die veel tijd investeren in EAZA, zorg dat die club met elkaar blijft werken en wees politiek slim. Mijn opvolger zal het niet altijd even makkelijk krijgen. Ik ben met EAZA opgegroeid maar mijn opvolger begint met een enorme groep mensen die verwachtingen hebben en zich soms kritisch zullen uitlaten over de gang van zaken. Maar ik heb altijd gezegd dat kritiek ook betekent dat mensen om EAZA geven. Kritiek moet je positief zien; mensen geven het omdat ze in EAZA geloven en de organisatie willen verbeteren.

Nieuwe EAZA-directeur komt uit België

In het vorige artikel kon u al lezen dat Koen Brouwer, jarenlang directeur van NOD, NVD én EAZA per 1 oktober aan de slag gaat in het gloednieuwe Bioparc in Valencia (Spanje). De functie van directeur NVD werd al ingevuld door Pim de Wit. In het kader van de 'ontvlechting' van NVD en EAZA werd ook voor de Europese diertuinvereniging een nieuwe directeur gezocht. Na enig zoeken vond het EAZA Executive Committee de geschikte persoon: sinds 1 juli is de Belg Harry Schram (45) aangesteld en werkzaam op het EAZA-kantoor in Amsterdam.

Harry Schram was niet onmiddellijk beroepsmatig werkzaam in een diertuin, maar heeft al wel jaren een intensieve band met de diertuinwereld. Op de leeftijd van 17 jaar werd hij gids in de Antwerpse Zoo en Planckendael en als communicatiewetenschapper deed hij aan de Vrije Universiteit Brussel onderzoek naar 'publieksbegeleiding in diertuinen'. Bovendien maakt hij deel uit van de commissie die de Belgische overheid adviseert rond wetgeving en vergunningen voor diertuinen. Maar bovenal is hij een verwoed diertuinbezoeker, met momenteel zo'n 650 tuinen (waaronder 80 procent van de EAZA-leden) op z'n 'actief'. De laatste jaren was Harry Schram coördinator van het EHA! (EcoHuis Antwerpen), een interactief milieu-educatief centrum.

Met een achtergrond in communicatie, publieksbegeleiding en duurzaamheid worden meteen ook enkele prioriteiten van de nieuwe EAZA-directeur duidelijk. Schram: "Uiteraard blijft EAZA de bestaande werking rond collectieplan-

Harry Schram (FOTO PAUL BRAMS)

ning, fokprogramma's en natuurbehouds- (en *in situ*-) campagnes verder uitbreiden. We willen ook doorgaan met het intensief screenen (en waar nodig begeleiden) van kandidaat-leden. Maar daarnaast zal er meer aandacht besteed worden aan educatie en evaluatie van onze boodschap (dus ook aan bezoekersonderzoek) en moeten de Europese diertuinen ook veel meer het goede voorbeeld gaan geven inzake duurzaamheid en milieu."

De 300 bij EAZA aangesloten diertuinen en aquaria bereiken samen elk jaar 125 miljoen gemotiveerde bezoekers. "We moeten die mensen blijven boeien en motiveren tot een meer duurzaam en milieuvriendelijk gedrag. Milieuvuiling en klimaatwijziging zijn nu al de belangrijkste bedreigingen voor de biodiversiteit – met fokprogramma's en natuurbehoudscampagnes alleen halen we het niet: iedereen moet z'n verantwoordelijkheid nemen."

THEMA **Safari en Zo(o)**

PLAATS **Safaripark Beekse Bergen**

DATUM woensdag **8 november 2006**

INSCHRIJVEN tot 8 september 2006

Ochtendprogramma

Vanaf 09.30 uur kunt u zich aanmelden bij de inschrijfbalie. Na de ontvangst zal het officiële ochtendprogramma om 10.15 uur van start gaan. Tijdens het ochtendprogramma zullen, onder voorbehoud, onder andere de volgende lezingen gegeven worden:

- **Voortplantingsonderzoek bij neushoorns in gevangenschap**
CATHERINE REID – Medewerkster IZW (Institute for Zoo and Wildlife Research in Berlijn) – over het voortplantingsonderzoek bij neushoorns in gevangenschap.
- **Translocaties van Afrikaanse zoogdieren - antilopen in Zambia en Zwarte Neushoorns in Kwazulu Natal**
FRANS SCHEPERS – F. Schepers, Wereld Natuur Fonds, Internationaal Programma Manager Oost en Zuidelijk Afrika – Translocaties van Afrikaanse zoogdieren: over nut en noodzaak aan de hand van twee voorbeelden uit de praktijk.
- **“Twee diersoorten op één kussen, slaapt daar de duivel tussen?”**
MARC DAMEN – Zootechnisch manager Zodiac Zoos – over gemengde verblijven in dierentuinen en safariparken.
- **“Neushoorn wetenschap in de praktijk”**
LARS VERSTEEGE – Curator Safaripark Beekse Bergen – over de toepassingen van neushoornonderzoek in de praktijk.

Middagprogramma

Na de lunch gaat het middagprogramma van start. De middag zal onder andere gebruikt worden om op verschillende plaatsen ‘achter de schermen’ te kijken van Safaripark Beekse Bergen.

Na een korte middagpauze is het tijd voor de dierentuinmarkt. Daarna zal het dagprogramma officieel afgesloten worden en staat er voor de deelnemers aan het avondprogramma een heerlijk Oosters buffet klaar.

Inschrijven

U kunt zich tot 8 september inschrijven voor dit congres door middel van het bij deze Harpij gevoegde inschrijfformulier.

De deelnamekosten bedragen:

- voor alleen het dagprogramma: €16,50 (waarvan €1,00 beschikbaar wordt gesteld aan het Harpia fonds)
- voor het dagprogramma + de avondmaaltijd: €30,00

Dierentuinmedewerkers gaan voor

Vanwege de maximale capaciteit, kunnen we net als voorgaande jaren, maximaal 200 deelnemers plaatsen. Of u wel of niet wordt ingeloot is afhankelijk van de mate waarin u tot onze doelgroep behoort. Stichting De Harpij organiseert haar congressen met als doel “het vergroten van de vakkennis en het stimuleren van de onderlinge contacten tussen dierentuinmedewerkers”. Dierentuinmedewerkers gaan derhalve voor, mits zij op tijd betaald hebben. Wij hopen dat dit alles u er niet van weerhoudt zich in te schrijven voor dit congres.

LET OP !!

Zoals ieder jaar wordt uw aanmelding pas definitief zodra wij uw aanmeldingsformulier en uw betaling hebben ontvangen. Wij raden u daarom aan het deelnamegeld zo snel mogelijk over te maken. U ontvangt van ons geen acceptgirokaart!

Inspiratie ?

SCHRIJF EENS EEN ARTIKEL

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

BURGERS' ZOO Natuurlijk in Arnhem

Jambo!

Dit woord uit het Swahili, dat 'welkom' betekent, geldt zeker voor een aantal Afrikaanse hoefdieren in Burgers' Zoo. Voor het eerst in de geschiedenis van het park is een Kaaps hartebeest *Alcelaphus buselaphus caama* geboren. Deze soort maakt sinds vorig jaar deel uit van de safari in Burgers' Zoo. Op dat moment waren er slechts vijf vrouwtjes van deze soort in Europa aanwezig. Hannover en Burgers' hebben samen twee bokken uit de V.S. geïmporteerd. Drie vrouwtjes bleven in Hannover en twee kwamen

Hartebeest met jong (FOTO BURGERS' ZOO)

naar Arnhem. Om de toekomst van deze soort in Europa iets meer veilig te stellen was met name een mannetje erg welkom geweest, want de bok in Arnhem is de jongste niet meer. Het eerste jong is echter een vrouwtje en doet het prima. Verder zijn voor het eerst 1.1 basterdgemsbokken *Hippotragus equinus* geboren. Bij de Thomson-gazellen *Gazella thomsoni* werden 3.2 jongen geboren, waardoor de kudde verder groeit naar 4.11 dieren. Bij de giraffen *Giraffa camelopardalis rothschildi* zijn 1.1 jongen geboren. De Grantzebra's *Equus burchelli boehmi* wierpen 3.0 jongen en 2.0 leeuw *Panthera leo* zagen het levenslicht. Er vonden twee grote transporten plaats in het

safaripark: witte neushoorn *Cerotatherium simum simum* Smoske, geboren in Beekse Bergen, verhuisde naar Beauval in Frankrijk en een jonge vrouwtjesgiraffe vertrok naar Borås in Zweden. Uit Dvur Kralové kwam een jonge witbaardgnoe *Connochaetes taurinus albojubatus* de kleine kudde aanvullen.

Nog meer zoogdieren

Uit Overloon kwam een nieuw boomstekelvarken *Erethizon dorsatum*. Helaas stierf dit dier onverwacht na een paar weken. Uit sectie bleek dat de stress van de introductie bij de al in Arnhem aanwezige man haar fataal geworden is. Er werd een vrouwelijke bongo *Tragelaphus euryceros isaaci* geboren. Helaas werd de vreugde overschaduwd doordat het jong van vorig jaar geëuthanaseerd moest worden wegens een verdenking op tuberculose. Gelukkig bleek dit loos alarm te zijn, waardoor de rest van de kudde gespaard kon blijven. Uit Berlijn kwam een derde rode duiker *Cephalophus natalensis*. Deze keer een vrouwtje. Samen met één van de al aanwezige mannetjes is zij inmiddels in het bongoverblijf te zien. Sri Lanka panter *Panthera pardus kotiya* Colombo werd op 21-jarige

leeftijd geëuthanaseerd. Uit sectie bleek dat zijn nieren niet meer functioneerden. Gelukkig had hij twee maanden eerder nog wel kans gezien om een van de vrouwtjes te dekken. De dekking door Colombo, die genetisch erg belangrijk voor het fokprogramma was, bleek succesvol geweest te zijn. Wijffe Radha schonk het levenslicht aan niet minder dan drie jongen, die op het moment van schrijven inmiddels een maand oud zijn. Orang oetan *Pongo p. pygmaeus* Sabatini kreeg een zoon. Ze toont zich een voorbeeldige moeder. De introductie van gorilla *Gorilla g. gorilla* Nimba uit Barcelona in de bestaande gorillagroep verliep boven verwachting snel en inmiddels zijn de eerste paringen al waargenomen. Op basis van gedrag is al nauwelijks meer te zien wie de nieuwkomer is. De laatste tijger *Panthera tigris sumatrae* verhuisde naar Le Pal in Frankrijk. Het verblijf krijgt een andere bestemming. Uit Aschersleben kwam een mannelijke katfret *Bassariscus astutus*, in de hoop een derde koppel te kunnen samenstellen. Tenslotte werden 2.0 bosrendieren *Rangifer tarandus fennicus* en 3.2 gewone rendieren *Rangifer tarandus* geboren.

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Kuiken van een prairiehoen (FOTO CHRISTIAAN LUTTENBERG)

Nieuws uit de broedmachine

Het komt nog maar zelden voor dat eieren direct na het leggen geraapt worden, om vervolgens in een broedmachine te verdwijnen. Maar soms kan het toch een uitkomst zijn als een broedende vogel om wat voor reden dan ook het nest in de steek laat, zoals de koningsgier waarvan in een vorige Harpij melding gemaakt is. De prairiehoenders *Tympanuchus cupido* die sinds 2003 in Arnhem worden gehouden, broeden weliswaar zelf, maar nadat de kuikens uit het ei zijn gekropen weet de hen niet meer wat ze moet doen en laat haar kroost in de steek. Mede daardoor werden al eerder eieren van deze prairie-

bewoners in de broedmachine gelegd, maar nooit met het gewenste resultaat. Daarom zijn de kuikens nu een dag na het uitkomen bij de hen weggehaald om door de verzorgers grootgebracht te worden. Bij het rood saterhoen *Tragopan satyra* begon de hen op haar twee eieren te broeden, maar omdat ze al een tijd alleen zat was het wel duidelijk dat de eieren onbevucht waren. In het verblijf ernaast zat een nieuw jong koppel glansfazanten *Lophophorus impeyanus* dat de eieren door de hele ren legde. Daarom zijn die eieren onder het saterhoen geplaatst en die brengt nu keurig twee door haar uitbroede glansfazantjes groot. Als een koppel een keer een jong zelf

Prairiehoen (FOTO CHRISTIAAN LUTTENBERG)

groot heeft gebracht, is de kans groot dat ze het jaar erop hetzelfde doen. Daarvan lopen in Burgers' Zoo nu drie mooie voorbeelden rond: de hyacinthara's *Anodorhynchus hyacinthinus*, hoornraven *Bucorvus abyssinicus* en de

Pinonduiven *Ducula pinon* brengen dit jaar zelf hun tweede jong groot. "Als ze komen vliegen, zijn ze sneller" was de titel van het artikel over de Australische dwergaalscholvers *Phalacrocorax m. melanoleucos* in

de vorige Harpij. Nu ze er eenmaal zijn, lijkt het ze niet snel genoeg te gaan. De dierentuin van Frankfurt, waar deze soort al langer wordt gehouden en in het verleden ook gekweekt is, vertelde dat ze hier in de wintermaanden zouden gaan broeden. Dit zie je wel vaker bij Australische soorten zoals de zwarte zwaan *Cygnus atratus* omdat het broedseizoen in hun natuurlijke leefgebied dan begint. De Arnhemse vogels trokken zich hier echter niets van aan en eind april zaten er twee koppels te broeden. Het resultaat is dat er nu twee jonge aalscholvers zijn uitgevlogen en er inmiddels alweer op drie legsels gebroed wordt. Een onverwacht snel succes! In Burgers' Bush zetten twee nieuwe koppels zwartkoppitta's *Pitta sordida muelleri* de traditie voort door allebei al met hun tweede legsel te beginnen. De roodkuiftoerako's *Tauraco erythrolophus* brachten voor het eerst een legsel groot in de Bush, terwijl bij het koppel op de vogelafdeling opnieuw twee jongen uitvlogen. Ook bij de vale gieren *Gyps fulvus*, de Europese zeearenden *Haliaeetus albicilla* en de jufferkraanvogels *Antropoides virgo* zitten steeds twee jongen inmiddels goed in de veren.

Primeurs in Avifauna

Het voorjaar bracht de verzorgers in Avifauna enkele onverwachte verrassingen. Sommige soorten hadden in het vogelpark nog nooit jongen gekregen of grootgebracht. Een paar echte primeurs in Alphen aan den Rijn dus. Vorig jaar is vanuit een Franse dierentuin een paartje zilverwangneushoornvogels *Bycanistes brevis* aangekomen en al vroeg dit jaar namen de verzorgers broedgedrag waar. Het vrouwtje werd ingemetseld in haar nestblok en begin juni zijn er twee jongen geboren. Bezoekers kunnen de jonge vogels nog niet zien, maar wel is te horen hoe ze bedelen om voer. Ook bij de violetterako's *Musophaga violacea* is in juni een jong geboren. Ondanks dat deze soort al meerdere jaren in de collectie van Avifauna aanwezig is, is het nooit gelukt hier jongen van te krijgen. Wel werden af en toe eieren gelegd. In 2004 is daarom besloten om met twee nieuwe paartjes te beginnen. Het resultaat daarvan is dat één van deze paartjes nu een jong heeft. Het jong groeit

voorspoedig op en zal weldra uitvliegen zodat hij ook voor de bezoekers goed zichtbaar is. De opletende bezoeker kan het jong ook nu al op het nest zien zitten. Witbuikcaiques *Pionites leucogaster*, een kleine papegaaiachtige die in dierentuinen een zeldzame verschijning is, zijn al sinds 1993 in Avifauna te zien. Ook bij deze soort zijn nooit jongen geboren. Geheel onverwacht zijn er nu toch twee jongen bij een stel dat dus al meer dan dertien jaar in Avifauna is. Voorlopig zitten de jongen nog veilig in het nestblok, maar het duurt niet lang meer voordat deze zullen uitvliegen. In de tropische Martinushal zit sinds 1999 ook een stel goudkopfiskalen *Laniarius barbarus* samen, dat tot vorig jaar eigenlijk nooit iets van broedgedrag vertoonde. Vorig jaar waren er voor het eerst eieren en werden er ook twee jongen geboren. Helaas kregen de onervaren oudervogels het toen niet voor elkaar de jongen groot te brengen. Dit jaar is het gelukkig wel gelukt en op 26 juni is het jong uitgevlogen. In de

Filippijnenhal was ook een primeur. Daar is namelijk voor het eerst een schamaalijster *Copsychus malabaricus* uitgevlogen. Sinds 1990 zijn er eigenlijk altijd wel schamaalijsters in Avifauna aanwezig geweest, maar het is nooit gelukt een goed kweekstel op te zetten. Een tijd lang heeft er een man alleen gezeten, omdat er geen geschikt vrouwtje voor hem werd gevonden. In 2004 kwamen van Diergaarde Blijdorp en van een particuliere kweker nieuwe vogels en is er een goed paar opgezet. In 2005 maakten ze het eerst een nestje en zijn er ook jongen uitgekomen, die helaas niet zijn grootgebracht. Dit voorjaar was het paar wel succesvol in het grootbrengen van een jong en na geslachtsbepaling bleek het om een mannetje te gaan. Momenteel zijn de oudervogels weer druk aan het nestelen, dus misschien valt er nog meer te verwachten dit jaar.

Overige geboortes

Naast bovengenoemde broedresultaten zorgden nog meer soorten voor jongen dit voorjaar. Het meest verrassende was wel dat het stel 'lesbische' Europese ooievaars *Ciconia c. ciconia*, geheel onverwacht een jong heeft gekregen. Een

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Cereopsisgans (FOTO PEGGY VAN DEN BROEK)

wilde ooievaarman die geregeld bij deze dames in het verblijf neerstreek en een hapje mee at, deed dus meer dan alleen maar mee-eten. In de Cubavolière zijn inmiddels ook de eerste vogels geboren. Een stelletje zwartneksteltkluten *Himantopus mexicanus* brengt momenteel vier kuikens groot en de ouders zijn zo fel dat ze zelfs de flamingo's te lijf gaan als ze te dicht bij hun jongen komen. In de Filippijnenhal kwamen nog eens twee manenduiven *Caloenas nicobarica* groot en ook bij de dolksteekduiven *Gallicolumba luzonica* liggen momenteel twee jongen in het nest. De Palawan-pauwfazanten *Polyplectron emphanum*

hebben het nu druk met het grootbrengen van het tweede broedsel van dit jaar. Weer zijn beide eieren succesvol uitgekomen. Elders in de tropische hal werden nog geboren: 2 Kongopauwen *Afropavo congensis*, 2.1 vorkstaartscharrelaar *Coracias caudata*, 2 blauwoorglansspreeuwen *Lamprotornis chloropterus* en 3 maskerplevieren *Vanellus miles*. In de fazanterie hebben ook de nodige geboortes plaatsgevonden en daardoor lopen er momenteel bij de goudfazanten *Chrysolophus pictus*, de Temmincks saterhoenders *Tragopan temmincki*, de grijze pauwfazanten *Polyplectron bicalcaratum* en de

Bankivahoenders *Gallus g. gallus* meerdere kuikens rond. Ook de duiven in de fazanterie doen het goed, want bij twee stellen Guineaduiven *Columba guinea* zijn jong nummer drie en vier reeds uitgevlogen. Ook de twee stellen kuifduiven *Ocyphaps lophotes* hebben samen al voor meer dan zeven jongen gezorgd. In het Azië-gedeelte achter in het park hebben de Papoea-jaarvogels *Aceros plicatus* en de kroonduiven *Goura victoria* een jong. De roodsnavelkitta's *Urocissa erythrorhyncha* hebben momenteel meerdere jongen, maar aangezien de verzorgers het nest niet willen storen door nestcontrole blijft het een verrassing hoeveel jongen uiteindelijk zullen uitvliegen.

Verhuizingen

Nadat meerdere vogels waren overgenomen van Vogelpark Metelen in Duitsland, dat momenteel geheel wordt gerenoveerd en omgetoverd tot Abenteuer Zoo, zijn er nu weer enkele vogels overgenomen. Zo kwamen nu 1.1 maraboe *Leptoptilos crumeniferus*, dertien kluten *Recurvirostra avosetta*, 1 langteenkieviet *Vanellus crassirostris* en 1.2 maskerplevieren vanuit Metelen. Uit Ouwehand kwam 1.0

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

superbus, Ouwehand 1.0 zwarte zwaan *Cygnus atratus*, Blijdorp 2.4 rode ibis *Eudocimus ruber*, Emmen een kleine Canadese gans *Branta canadensis minima* en Dierenrijk Europa een knobbelzwaan *Cygnus olor*. Attica Zoo in Athene ontving 0.0.4 zwarte zwanen en een 1.0 zilverwangneushoornvogel.

Pilai Poonswad

Professor Pilai Poonswad van de Mahidol University in Bangkok is al meer dan dertig

zwarthalszwaan *Cygnus melanocoryphus*, uit Epe een 0.1 Edward fazant *Lophura edwardsi* en uit Plzen 0.1 hoendergans *Cereopsis novaehollandiae*. Om de groep Humboldtpinguïns *Spheniscus humboldti* uit te breiden kwamen er uit het aquarium van Lissabon nog 1.2 bij. Ook gingen enkele vogels vanuit Avifauna naar andere parken. In Nederland ontving Beekse Bergen 2.2 driekleurglansspreeuwen *Spreo*

Zilverwangneushoornvogel (FOTO ROLF VEENHUIZEN)

jaar van haar leven bezig met het bestuderen van neushoornvogels in Thailand en zij is dan ook een autoriteit op het gebied van neushoornvogels. Momenteel is ze teamleider van de Hornbill Research Foundation. Voor een vogelpark als Avifauna, waar het houden en kweken van neushoornvogels een van de specialismes is, was het dan ook een hele eer om haar afgelopen mei een week te gast te hebben. Vanwege haar onderzoeksactiviteiten wilde ze een week onderzoek verrichten in Naturalis en voor Avifauna was het niet meer dan logisch haar trip naar Holland te regelen en te begeleiden. Uiteraard is er van de gelegenheid gebruik gemaakt en heeft ze op 23 mei een lezing gehouden in Avifauna met als onderwerp 'Research and Conservation of Hornbills in Thailand'. Ongeveer vijftig belangstellenden hebben de avond bijgewoond en iedereen was het er na afloop over eens dat het een zeer interessante avond was. Ook werden die avond nog diverse neushoornvogel-hebbedingetjes verkocht, zoals T-shirts. Deze verkoop bracht meer dan 250 euro op voor de Hornbill Research Foundation, wat voor Pilai zelf natuurlijk weer een leuke opsteker was.

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Wilde Westen

Het Wilde Westen heeft er een aantal nieuwe bewoners bij. De Amerikaanse elanden *Alces alces americanus* bevielen van drie jongen. Als eerste werd een tweeling geboren waarna de tweede moeder al snel volgde met het derde jong. In de nacht van 18 op 19 mei is bosbizon Na-Ta *Bison bison athabascae* bevalen van een gezond kalf. De verzorgers, die de bevalling zagen aankomen, hebben de twee andere bizons op stal gezet zodat Na-Ta buiten in alle rust haar baby ter wereld kon brengen. Voorlopig blijven de bizons en elanden apart van elkaar lopen.

Nieuw geopend

Boven het Wilde Westen is inmiddels de laatste hand gelegd aan een lange wandelbrug. De dieren en hun verblijf zijn nu ook van bovenaf te zien. Halverwege de brug is een verblijf voor raven en Laplanduilen *Strix nebulosa lapponica* gerealiseerd, waar de bezoekers doorheen lopen. Hier is inmiddels een koppel raven te zien.

Prairiehonden verkassen

De prairiehonden *Cynomys ludovicianus* hebben hun nieuwe onderkomen, met uitzicht op het Wilde Westen, in gebruik genomen. Veel sneller dan verwacht zijn de knaagdieren opgegraven uit hun oude verblijf. De bestaande kolonie van 47 dieren, waarvan maar liefst twaalf jongen, kreeg in het nieuwe verblijf gezelschap van twintig prairiehonden afkomstig uit Banham Zoo in Engeland. Het was spannend voor de verzorgers of beide 'nationaaliteiten' het wel goed met elkaar zouden kunnen vinden. Eerst hadden de dieren maar weinig aandacht voor elkaar. Ze hadden het veel te druk met rondrennen door het uitgebreide, nog onbekende gebied. De ontmoeting tussen Engelse en Nederlandse die-

Prairiehondje (FOTO EMMEN ZOO/ROB DOOLAARD)

ren verliep zonder problemen. Inmiddels zijn de ijverige dieren alweer druk bezig een nieuw ondergronds gangenstelsel te graven.

Bejaarde moeder

De bejaarde colobus-aap Mount Kenya *Colobus guereza* heeft onlangs haar veertiende baby ter wereld gebracht. Moeder en kind maken het goed. Hoewel de moeder, genoemd naar een Afrikaans wildreservaat, met haar twintig jaar al behoorlijk op leeftijd is, blaken beide apen van gezondheid. Bij het verzorgen van de baby krijgt moeder veel hulp van haar twee dochters. Die dragen de kleine het grootste deel van de tijd en brengen hem bij moeder als hij al piepend aangeeft dat hij wil drinken. De groep colobus-apen bestaat nu uit

tien dieren. Hoofd van de groep is de uit Barcelona aangekomen Makumbi. Het is de bedoeling dat hij de stamvader wordt van een nieuwe generatie colobus-apen in Emmen.

Olifantennieuws

Op 23 mei is Aziatisch olifantje *Elephas maximus* Unt Bwe geboren. De naam is Birmaans en betekent: 'onverwacht maar toch blij'. Het kalfje is een mannetje en dankt zijn naam aan het feit dat het lange tijd niet duidelijk was of zijn moeder Swe San Thay drachtig was. Er waren namelijk geen paringen waargenomen. Bovendien was zij eerder al eens schijnzwanger geweest. Op zaterdag 20 mei is het feit gevierd dat olifant Annabel precies veertig jaar bewoonster is van het park. Om dit te vieren kreeg de kudde veertig appeltaarten van een bakker gedoneerd. Annabel kwam als tweejarig olifantje naar Emmen en is nu één van de toonaangevende olifanten in de grote kudde. Ze is duidelijk herkenbaar aan haar lichtgekleurde kop en slurf. Annabel is het oudste dier in Dierentuin Emmen.

Poedoe geboren

Op 9 mei is een poedoe *Pudu pudu*, een Chileens dwerg-

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Atlasvlinder-ups (FOTO EMMEN ZOO/ROB DOOLAARD)

hertje, geboren. Het verblijf van de poedoes bevindt zich op locatie Es. Daar is de kleine poedoe, een mannetje, met zijn vader en moeder te zien. Dankzij het mooie weer kon de pasgeborene meteen in het buitenverblijf. Bezoekers kunnen de kleine poedoe daar wel zien, maar het kost wat moeite hem op te sporen. Het diertje is namelijk niet hoger dan vijftien centimeter. Op de rug zit een wit stippenpatroon. Door die stippen vallen ze niet op als ze zich in het hoge gras verstoppen.

Jonge dwergmangoesten

In het Afrikahuis zijn twee jonge dwergmangoesten *Helogale parvula* te bewonderen. De kleintjes zijn op 8 april geboren. De volwassen dieren zorgen met zijn allen voor de baby's. Vaak nemen ze een jong in de bek om het

op een (ander) veilig plekje neer te leggen. Ook besteden ze veel tijd aan ravotten met de bijzonder speelse jonkies. De familiegroep bestaat inmiddels uit acht dieren.

Monsterrupsen

In de vlindertuin zijn momenteel supergrote rupsen te zien. Het zijn de rupsen van de Atlasvlinder *Attacus atlas*, een nachtvlinder die een vleugelspanwijdte van maar liefst dertig centimeter kan halen. De rupsen die zo'n tien centimeter lang en twee centimeter dik kunnen worden, doen zich in de vlindertuin zelf te goeden aan het blad van een Oreopanax-struik. Na een paar maanden maken de rupsen een cocon en verpoppen zich. Vervolgens duurt het nog een paar maanden voordat ze daaruit tevoorschijn komen als vlinder.

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Veel jongen

Er werd een flink aantal jongen geboren in Mierlo, waaronder een nest van 1.3 Europese wolven *Canis lupus lupus*. De jongen werden 63 dagen na de introductie van de reu geboren. Andere geboortes waren 1.0 rode vos *Vulpes vulpes*, 2.3 wilde zwijnen *Sus scrofa*, 1.1 (1.0 DNS) rendier *Rangifer tarandus*, 0.0.1 zeehond *Phoca vitulina*, 0.2 Alpensteenbokken en 1.1 damherten *Dama dama*. Ook kroop er voor het eerst een zwarte wouw *Milvus migrans* uit het ei. Ook kwam er nog een aantal dieren naar Dierenrijk Europa. 1.1 Europese otters *Lutra lutra* kwamen van Stichting AAP, 0.1 eland *Alces alces alces* kwam uit Bern, 0.4 Alpensteenbokken kwamen uit Kolmarden, 0.1 rendier kwam uit Aalborg en 0.1 knobbelzwaan kwam uit Avifauna. 0.2 Dassen *Meles meles*, die vorig jaar in Dierenrijk Europa geboren werden zijn vertrokken naar Dortmund.

Helaas heeft de categorie 'ongedierte' GaiaPark gevonden en ervoor gezorgd dat een flink aantal dieren is verdwenen. Zoals de gehele populatie siezels *Spermophilus citellus* en een van de hoppen *Upupa epops*. Naar aanleiding van deze laatste verdwijning is de andere verhuisd naar het vogelhuis. Het is niet helemaal duidelijk welk inheems roofdier in GaiaPark heeft huisgehouden.

Vogels

In de grote volière zijn een rode ibis *Eudocimus ruber*, een groene oropendola *Psarocolius viridis* en een blauwkeelguan *Pipile cumanensis* gestorven aan een luchtweginfectie. In dezelfde volière zijn er nog 2.0 roodschoudertaling *Callonetta leucophrys* bijgekomen vanuit voormalig Vogelpark Metelen. Vanuit dit park kwamen ook 0.0.7 helmparehoenders *Numida meleagris* en 0.0.2 gierparehoenders *Acryllium vulturinum*. Deze soorten zullen respectievelijk bij de savanne en de palmgieren te zien zijn.

Vanuit Avintis kwam 0.0.2 kerkuil *Tyto alba*. Deze dieren zijn losgelaten in de Europavolière maar hebben helaas 0.0.4 Europese tortelduiven *Streptopelia turtur* opgegeten. Daarna gingen ze naar het vogelhuis. Als laatste zijn er vanuit Apenheul nog 2.1 chaco chacalaca's *Ortalis canicollis* bijgekomen. Daarvan is een koppel in de buitenkooi van de doodshoofdaapjes geplaatst en het overige mannetje in de grote volière. Natuurlijk zijn er ook vogels bijgekomen door kweek. Dit gebeurde bij de Europese tortelduiven. De jongen worden door de ouders zelf grootgebracht. In de broedmachine zijn inmiddels 0.0.2 roodhalsganzen *Branta ruficollis* uit het ei gekropen.

Hoefdieren

Uit Berlijn kwamen 0.2 grote koedoes *Tragelaphus strepsiceros*, die inmiddels geïntroduceerd zijn bij de al aanwezige 1.1. Vanuit Hannover kwam zelfs een voor GaiaPark nieuwe soort. Het betreft hier Kirk's dikdiks *Madoqua kirki*. Helaas is er 1.0 geëthanaseerd nadat het pootje gebroken was. De dierenarts kon helaas niets aan deze breuk doen. 0.1 Bongo *Tragelaphus eurycerus* is over-

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

1.1 rendieren *Rangifer tarandus* ter wereld. Helaas is 0.1 een dag later overleden. Dit was nog niet alles, want het was ook de dag waarop de verzorgers voor het eerst rumoer hoorden in het nest van de rode eekhoorns *Sciurus vulgaris*. Na een paar weken blijken er 0.0.3 jongen te zijn.

Roofdieren

Na een tijdelijke leegstand van het wolvenverblijf, waardoor de medewerkers mooi de tijd hadden het gebied aan te planten, zijn inmiddels 2.0

Iberische wolven *Canis lupus signatus* gearriveerd. Bij de lynxen *Lynx lynx* zijn 0.2 dieren geboren. Gelukkig reageerde de kater niet agressief, waardoor de dieren gewoon bij elkaar konden blijven.

Apen

Na maanden van zorgen en stress, voor zowel verzorgers als dier, is besloten het leven van mangabey *Lophocebus albigena aterrimus* Jim te beëindigen. Uit sectie is gebleken dat dit het beste was voor het dier. Veel vrolijk nieuws is te melden bij de doodshoofdaapjes *Saimiri boliviensis boliviensis*. Daar zijn inmiddels 0.0.11 dieren geboren. Helaas zijn er ook 1.1 dieren geëthanaseerd. 0.1 vanwege een hoop ouderdomskwalen en 1.0 vanwege een dubbele botbreuk in zijn onderbeen. Bij de witschoudercapucijnerapen *Cebus apella* zijn 0.0.2 dieren geboren, wat voor de groep natuurlijk een leuke verrijking is. Dan zijn er ook nog 'nieuwe' apen binnengekomen. Vanuit Artis kwamen er 0.5 roodbuiktamarins *Saguinus labiatus* en vanuit Kopenhagen kwam 1.0 leeuwaap *Leontopithecus rosalia* om het eenzame mannetje te vergezellen. Tenslotte kwam 0.1 gorilla *Gorilla g. gorilla* vanuit Berlijn.

Gorilla Shanga (FOTO TJERK TER MEULEN)

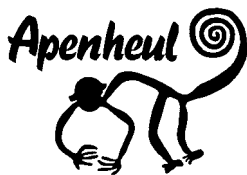

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Zij is daar met de hand opgevoed. Inmiddels is zij geïntroduceerd in het groepje in Kerkrade. Daar gaat het niet slecht.

Knaagdieren

Op 18 april kwamen 14 Europese hamsters vanuit Rotterdam naar Kerkrade. Tot nog toe zijn er al 37.17 hamsters uitgezet in het Limburgse land en er zullen er nog 11.9 uitgezet gaan worden. De fok is ook goed op gang gekomen. Er zijn inmiddels dertien nesten geboren, waarvan er al zeven van de moeder gescheiden zijn met een totaal van 51 jongen. Ook is er nog een primeur te melden: er is een nest van maar liefst 11 jongen geteld! Dit is nog niet eerder voorgekomen in gevangenschap. De 2.0 capybara's *Hydrochaeris hydrochaeris* die in GaiaPark verbleven, zijn vertrokken naar Poznan en Aventis. Daardoor kan nu goed worden gewerkt aan de introductie van de nieuwe man. Bij de knagers zijn 0.0.4 bevers *Castor canadensis* ter wereld gekomen. Helaas zijn er daar alweer 0.0.2 van overleden. Uit Berlijn kwam een mannelijke beverrat om de al 0.4 aanwezige dieren te vergezellen.

Nieuw in Apenheul....

...is een reuzenmiereneeter *Myrmecophaga tridactyla*! Deze 12-jarige man, afkomstig uit Zürich, is sinds half juni te zien in een afgezet gebied bij het Apenboompad. De doodshoofdapen en springtamarins die in hetzelfde gebied vrij lopen, reageerden met opgewonden geluiden. De miereneeter trok zich hier niets van aan en zocht rustig een plek waar hij de dagen slapend kan doorbrengen. Ook de kroonsifaka's hebben nieuwe burens. Zij gaan hun verblijf delen met een koppel bamboelemuren *Hapalemur griseus alaotrensis* afkomstig uit Jersey. Tevens arriveerde de derde kroonsifaka-man uit Belfast. De twee op Apenheul reeds aanwezige mannen zijn familie van hem. Helaas is het niet gelukt om deze drie mannen succesvol te introduceren. In het doodshoofdaapjesbos lopen eveneens nieuwe bewoners. 2.6 Wilde cavia's uit het Duitse Bielefeld hebben hun intrek genomen in het voormalige chachalaca-huis.

Geboren

De eerste Berberaap in het nieuwe gebied is geboren op 24 juni en bij de bonobo's *Pan paniscus* werd Liboso voor het eerst moeder. Ook bij de langoeren is een baby geboren, wat de groep weer op tien dieren brengt. Verder kregen de Chileense poedoes een jong en zijn vier neusbeertjes geboren, wat het totaal in de groep op acht brengt.

Vertrokken

Een mannelijke Javaanse langoer vertrok naar Antwerpen en zijn zusje ging naar Athene. De vrouwelijke tweeling zwarte brulaap *Alouatta caraya* verhuisde naar Gdansk, waar de introductie bij het mannetje Mato heel vlotjes verliep en de eerste paringen inmiddels gezien zijn. De familie op Apenheul werd in de tussentijd echter alweer uitgebreid met een jong. Het oude koppel goudkopleeuwaapjes *Leontopithecus chrysomelas* verhuisde naar Puntaverde en de overgebleven zoon ontving een vrouw uit Barcelona om met haar een fokstel te vormen. Met het overlijden van het laatste pinché-aapje *Saguinus oedipus* is deze soort uit de Apenheul-collectie verdwenen.

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Berberaap (FOTO ROLF VEENHUIZEN)

Doodshoofdapen

Doodshoofdaapman *Saimiri boliviensis* John Boy, sinds een jaar het fokmannetje in de kleine doodshoofdapengroep, is terwijl hij op insecten aan het jagen was op het eiland van de witschoudercapucijnerapen terecht gekomen. De diervverzorgers hebben hem van het eiland gered maar helaas waren de door de capucijnerapen toegebrachte verwondingen te ernstig om dit te overleven. Hij heeft wel voor drie nakomelingen in dit groepje gezorgd en er zijn nog een paar vrouwtjes zwan-

ger. In de grote doodshoofdapengroep zijn in totaal achttien baby's geboren en ook hier is nog een vrouwtje drachtig. Twee mannen-groepen van drie en acht dieren verhuisden naar respectievelijk Bischofswerda en Opole.

Carrousel

Sinds Pinksteren is Apenheul een attractie rijker: de Amazonia Jungle Carrousel. Deze carrousel is speciaal voor Apenheul gemaakt en helemaal gethematiseerd met elementen uit het Amazone

regenwoud. De schilderijen, handgrepen, vloer en alle dieren zijn allemaal aan dit thema aangepast. De dieren zijn door beeldhouwers uit duurzaam geproduceerd lindenhout gesneden en zijn stuk voor stuk kunstwerkjes. De carrousel staat op het nieuwe APCT-plein, vlakbij de uitgang. Op het APCT-plein wil Apenheul in de toekomst allerlei leuke activiteiten ontwikkelen rondom natuurbehoud en de projecten in de tropen van Apenheul en APCT, de Apenheul Primate Conservation Trust.

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Dierverzorgers op observatiecursus

Het zal velen bekend voorkomen: de dierverzorgers kennen de dieren en hun gedrag het beste, maar hebben vaak geen tijd of kennis om dit goed en structureel te rapporteren. Stagiaires hebben de tijd om een onderzoek op te zetten, maar voordat ze de dieren en hun gedragingen goed kunnen herkennen zit hun stageperiode erop.

Apenheul heeft samen met het Van Hall instituut een cursus ontwikkeld waarbij dierverzorgers de beginselen van observatiemethodes en het rapporteren ervan leren. Het was aan de dierverzorgers om met onderzoeksvorstellen te komen over wat ze graag bij hun dieren goed gerapporteerd zagen. Om dit alles professioneel aan te pakken is een softwarepakket van Noldus aangeschaft met bijbehorende handheld computers. Nu kunnen de dierverzorgers hun observaties hierin verwerken en ze worden daarbij ondersteund door een aantal Van Hall stagiaires. Als alles naar wens verloopt hoopt Apenheul op den duur voor vele soorten belangrijke informatie voor verzorgers te behouden en niet kwijt te raken, wanneer een ervaren verzorger Apenheul verlaat.

Nieuws uit het Oceanium Vissenpost

47 Neerkijkers *Selene vomer* mochten in Blijdorp de quarantaine verlaten en uitgezet worden in de zogenaamde 'neerkijkerbak' in het Oceanium. Zij bewonen dit aquarium samen met de vijf beerkreeften *Scyllarides latus*. De pas ontvangen bluestriped grunts, hogfishes, varkensvissen, witte harders en de zwarte tandbaars uit Florida, hebben hun plek gevonden in het koraalgebied en de mangrove. In het deep-reef-aquarium zijn twaalf buisalen te zien. Het Oceanium heeft een tros van sepia- en pijlinktvisseieren ontvangen van een particulier. De kwalenkoepel is weer bevolkt. Bass Rock wordt niet meer bewoond door alleen vogels, maar ook door veertig zeebaarzen. Een aantal goudbrasems *Sparus aurata* vergezelt de haringen. In het publiekslaboratorium hebben de bezoekers al kunnen genieten van de kortsnuitzeepaardjes *Hippocampus hippocampus*, maar sinds kort maken ook vier langsnuitzee-

paardjes *Hippocampus ramulosus* deel uit van de collectie van Blijdorp. Hopelijk worden met deze koudwater-zee-paardjes net zulke goede fokresultaten behaald als met de warmwater-zee-paardjes. Op 9 juni kwamen uit Vancouver en Frankrijk drie spinkrabben *Maja squinado* waarvan één dier het heeft overleefd. Verder zijn de aquaria aangevuld met gorgonen *Eunicella verrucosa*, zeesterren, ijszeesterren en brokkelsterren *Asterias rubens*, zeeappels, heremietkreeften *Pagurus bernhardus*, kever-, tulband- en turboslakken, blackeyed goby *Corophopterus nicholsii*, silverspotted sculpin *Blepsias cirrhosus*, mosshead warbonnet *Chirolophis nugator*, spot prawn *Pandalus platyceros*, een heel bijzonder aparte krab, de turtle crab *Cryptolithodes sitchensis*, bonte groenlingen *Oxylebias pictus*, levend steen, cabezone *Scorpaenichthys marmoratus* en zeenaalden. Ook dit jaar vierde Diergaarde Blijdorp de Wereld Oceaan Dagen (3, 4, 5 en 8 juni) in samenwerking met het Wereld Natuur Fonds en Stichting de Noordzee. Er is extra aandacht geweest voor het leven onder water en voor het belang van de wereld-oceanen voor het voortbestaan van de mens. Verder is de

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

target-training van de haaien uitgebreid. Voorheen kregen de zwartpuntrifhaaien *Carcharhinus limbatus* en de Atlantische mensenhaaien *C. plumbeus* samen op één plaats voedsel. Door de zware concurrentie tussen beide soorten zijn er nu twee voerplaatsen aangewezen.

Zoogdieren

1.0 Kirk's dik-dik en 2.0 bizon zijn in Blijdorp geboren. 2.0

Zeeleeuw Toska aan de fles (FOTO MARY VRIENS)

bizon moesten worden afgemaakt vanwege problemen met de leidstier. 1.0 bizon vertrok naar Monde Sauvage en 1.0 Kirk's dik-dik ging naar Colchester. 0.2 Arabische oryx verhuisden naar Montpellier en 1.0 bongo naar Dublin. Bij de roofdieren zijn twee manoels en twee roestkatten geboren. 1.0 Genetkat ging op hoge leeftijd dood. Naar Amersfoort vertrok 1.0 gevlekte hyena.

Zeeleeuwen

Bij de Californische zeeleeuwen zijn 1.2 dieren geboren. Bijzonder daaraan is dat 0.1 de eerste drie weken aan de fles moest omdat de moeder ziek was en geen melk gaf. Nadat de twee andere jongen geboren waren en de moeder weer in een goede conditie was gekomen, had ze ineens weer moedergevoelens en nam haar jong terug.

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Sitotoenga's

De groep sitotoenga's is in augustus vorig jaar uitgebreid met een nieuwe 1.0 uit Hilvarenbeek. Deze heeft zijn vruchtbaarheid bewezen want op 3, 16 en 24 mei 2006 zijn 1.2 jongen geboren. De groep bestaat nu uit 2.7 dieren. In verband met de bouw van de vlinderkas naast het verblijf kunnen de dieren alleen in het weekend gebruik maken van hun buitenverblijf.

Zeeleeuwen

Op 9 en 17 juni zijn er zeeleeuwen geboren. Het bleken beide mannetjes te zijn. Voor verzorgers, pers en publiek namen ze hun eerste zwemles. Het gaat dus heel goed met de groep, ondanks de onrust die de dieren onder vinden van de bouw van de vlinderkas, vlakbij het bassin. De 1.1 van 2005 verhuizen na de zomer naar Slovenië. Hun aanstaande verzorgers zijn al op bezoek geweest.

Kleine zoogdierenhuis

Bij de kleinklauwotters zijn 2.2 jongen geboren. Het is het eerste nest van dit koppel dat ongeveer een jaar in Artis is.

Sitotoenga (FOTO ROLF VEENHUIZEN)

Voor een jonge 1.0 is al een plekje gevonden in Randers. Er is 0.1 witstaartstekelvarken ingekomen om bij de 1.0 geplaatst te worden die al enige tijd alleen zat. De 0.1 is nog in quarantaine maar ze zullen snel kennis met elkaar gaan maken. Ook bij de bruinbehaarde gordeldieren is een nieuw koppel gevormd. Er kwam een 1.0 binnen uit Praag en het klikt goed tussen de twee. Bij de neusberen is gezinsuitbreiding van 0.0.6. Het gaat goed met de jongen en met moeder, voor wie dit het eerste nest is.

Op 14 april is er een margay geboren. Ook voor deze moeder was dit het eerste jong. Het was een moeilijke geboorte. Het jong kwam via een stuitligging ter wereld en leek dood te liggen in het buitenverblijf. Toen het er uitgehaald werd door de verzorgers bleek het nog te ademen. Na het terugplaatsen bij de moeder had deze er totaal geen aandacht voor en na een tijd wikken en wegen is besloten het jong met de fles groot te brengen. Het gaat nu goed. Ze eet al vast voedsel en is naast het verblijf van haar

ouders geplaatst. Haar naam, Josefen, heeft ze kregen naar aanleiding van de namenwedstrijd tijdens 'Dreamnight at the Zoo'.

Slingerapen

Slingeraap Kitty die sinds 1995 in Artis was, is overleden op een leeftijd van ongeveer twintig jaar. Ze was een wildvang-vrouwje. Na een lange medische weg bleek dat ze alle symptomen had van de ziekte van Crohn. Ook één van haar dochters heeft deze symptomen.

Overig nieuws

Miereneter Pjuskebusk die als vrouwje voor Ramon naar Artis kwam, blijkt een mannetje te zijn. Naar Dierenpark Amersfoort zijn 0.1 struisvogel en 0.4 algazellen vertrokken. 0.1 Hiervan overleed een dag na aankomst en één beviel een week later van haar eerst jong. De Verreaux-oehoew Pompidou is op 40-jarige leeftijd plotseling overleden. Verder zijn nog geboren 0.1 wisent, 0.0.6 ooievaars en 0.0.1 Japanse makaak.

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Vogels

In Beekse Bergen zijn op verschillende plekken nieuwe volières gebouwd en inmiddels ook al bewoond. De meeste vogelsoorten zaten al achter de schermen voordat deze volières gereed kwamen. De mazen van één van de volières bleken te groot voor Buffons toerako's *Tauraco corythaix buffoni*. Beide dieren ontsnapten en helaas kon alleen het vrouwelijke dier door een verzorger worden gevangen. Er is ook een flink aantal nieuwe vogelsoorten aan de collectie toegevoegd. Van verschillende particulieren kwamen 1.1 Smid's plevieren *Aniityx armatus*, 5.5 gele boomeenden *Dendrocygna bicolor*, 5.5 witwangboomeenden *Dendrocygna viduata* en 2.2 blauwborstscharelars *Coracias cyanogaster*. Uit de dierentuinen van Frankfurt en Gelsenkirchen kwamen 0.2 violet schildtoerako's *Musophaga violacea*. Uit het Engelse Colchester kwamen 0.1 hamerkop, waardoor nu 2.2 dieren in Beekse Bergen zijn en 1.0 Falkland-

caracara *Phalacrocorax australis* voor de roofvogeldemonstratie. Verder kwamen nog 0.0.5 kleine zilverreigers *Egretta garzetta* uit NaturZoo Rheine in Duitsland, 1.0 Von der Decken tok *Tockus deckeni* uit Olomouc, 2.2 driekleurglansspreeuwen *Spreeo superbus* uit Avifauna, 0.0.2 roze pelikanen *Pelecanus onocrotalus* en 1.0 hoendergans *Cereopsis novaehollandiae* uit Plzen en een aantal mandarijneenden *Aix galericulata* uit Wrocław. Vanuit het Italiaanse Punta Verde kwamen 4.5 Europese flamingo's. Zij zijn bij de al aanwezige twaalf dieren gezet. Zij zullen binnenkort een nieuw verblijf vlakbij de nieuwe mensapeneilanden en neushoornvlakte gaan bewonen. Verder zijn 0.0.2 nandoes *Rhea americana* en vijf zwartvoetpinguïns *Spheniscus demersus* uit het ei gekropen. Van de laatste soort overleden 2.0 volwassen dieren. Ook een mannelijke roodsnaveltok *Tockus erythrorhynchus* is overleden, net als een mannelijke witruggier *Gyps africanus*. Het dier zat in Beekse Bergen om deel te gaan nemen aan de roofvogeldemonstratie. Helaas ontsnapte het uit zijn volière voordat het getraind was. Het dier werd door de verzorgers enkele kilometers verder weer

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

gevonden. Diverse pogingen om het dier te vangen mislukten, waarop besloten werd de gier te verdoven. Helaas reageerde het dier slecht op de verdoving en raakte in coma. Na vele uren kunstmatige ademhaling is besloten om te stoppen met beademen.

Primates

Het zal niemand ontgaan zijn: op 22 juni kwamen de eerste 2.7 westelijke chimpansees *Pan troglodytes verus* aan op Beekse Bergen. De dieren zijn allemaal afkomstig uit het BPRC Biomedical Primate Research Centre van TNO. Een week later volgde nog een groep van 4.0 dieren, die op een apart eiland gehuisvest zullen worden. Begin volgend jaar zullen er nog achttien dieren komen. Dat zijn twee groepen, die ook aparte eilanden krijgen. In hetzelfde gebouw als de eerste groep chimpansees zullen ook mannelijke Westelijke laagland-gorilla's worden ondergebracht. Zijn gaan hun verblijf delen met een mannen-groep colobusapen *Colobus guereza*. De eerste vier dieren van de laatstgenoemde soort zijn inmiddels aangekomen uit Münster. Een ander onderwerp haalde ook de landelijke pers en kwam zelfs op CNN. Een beermakaak *Macaca*

arctoides die in hetzelfde verblijf gehuisvest is als de lippenberen, is gegrepen door één van deze dieren en heeft het niet overleefd. Een andere dertien jaar oude aap van dezelfde soort is door een andere oorzaak overleden. De dieren zijn voorlopig achter de schermen gehuisvest. Bij de ringstaartmak's *Lemur catta* kwamen verschillende jongen ter wereld. Een 17-jarig exemplaar, een man, is overleden.

Aziatische dieren

De rode panda's *Ailurus fulgens fulgens* kregen 0.0.2 jongen. Vanuit Berlijn kwam een 1.0 jonge Maleise beer *Helarctos malayanus*. De beide al aanwezige dames zijn al op leeftijd, dus of er nog nageslacht gaat komen is nog even afwachten. Uit Bojnice kwamen 0.2 koelan *Equus hemionus kulan* en uit Wroclaw kwam een onverwante hengst. Dit is een nieuwe soort voor Beekse Bergen. 1.0 Onager *Equus onager onager* vertrok naar Oberwill in Zwitserland. In ruil daarvoor kwamen 2.0 dieren terug. Bij de Vietnamese sikaherten waren weer de nodige mutaties. 3.0 Dieren vertrokken naar Hamburg. In ruil daarvoor ontving Beekse Bergen 1.0 onverwacht dier. Bij dezelfde soort werden 0.0.8 dieren

geboren (0.0.2 DNS). Een 11-jarige hinde werd geëuthanaseerd vanwege gezondheidsproblemen. Een andere hertensoort, namelijk de Mesopotamische damherten *Dama mesopotamica* kregen gezelschap van 3.3 dieren uit Kronberg. De hinds werden bij de 1.2 al aanwezige dieren in Beekse Bergen geplaatst. De bokken zijn losgelaten in het Aziatisch bos, dat zij moeten delen met onder andere nijlgaus *Boselaphus tragocamelus*. Tevens kwam er 0.1 nijlgaus uit Wroclaw de groep versterken. De Indische antilopen *Antilope cervicapra* zorgden voor 3.0 jongen (1.0 DNS). De bantengs *Bos javanicus* zorgden voor het eerst in Beekse Bergen voor 1.0 jong. Helaas lag het jong in spreidstand en was het te zwak om te drinken. Sondevoeding mocht niet meer baten. De Turkmeense markhors *Capra falconeri heptneri* deden het erg goed dit jaar: 2.4 jongen, waaronder 2 tweelingen, kwamen ter wereld.

Roofdieren

Bij de Noordelijke cheetahs *Acinonyx jubatus soemmeringii* werden 0.0.2 jongen geboren. Dit is de eerste maal buiten het Arabisch schiereiland dat een dergelijke geboorte plaats vindt. Helaas was één van de

jongen vlak na de geboorte overleden. Het is bekend dat bij cheetahs één jong de melkproductie niet op gang kan houden. Toen het jong na elf dagen dan ook zwakker begon te worden zijn de verzorgers begonnen om het jong melk te geven. Het jong werd enkel voor de voedingen even gescheiden van de moeder en daarna weer terug in de werpkist geplaatst, zodat het dier een zo natuurlijk mogelijke opvoeding krijgt. Een aantal roofdieren ging op transport: 1.0 serval *Leptailurus serval* vertrok naar Alma-Ata en 1.0 leeuw *Panthera leo* naar Bellewaerde in België. Een 0.1 serval is nog door onbekende oorzaak overleden.

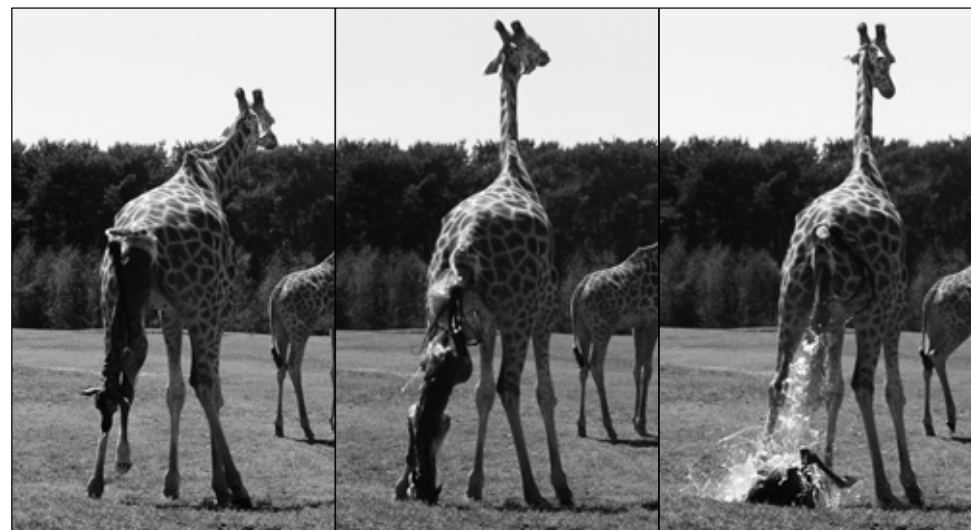
Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Afrikaanse hoefdieren

Bij de wrattenzwijnen werd 0.1 geboren. Ook bij de Rothschild-giraffen is onverwacht een 0.1 jong geboren. Het dier kwam onder ruime belangstelling van de bezoekers, midden op de vlakke, ter wereld. Helaas had het dier een gedeeltelijk open ruggetje, waardoor het niet op de achterpoten kon staan. Besloten is om het dier te laten inslapen. Een jonge giraffenhengst vertrok naar La Barben in Frankrijk. Een 1.0 blauwe gnoe *Connochaetes taurinus taurinus* vertrok naar Schmiding in Duitsland. Eveneens uit Duitsland, namelijk Heidelberg, kwamen 1.1 blesbokken *Damaliscus*

pygargus phillipsi. Van dezelfde soort zijn bovendien 1.2 jongen geboren. De Springbokken in hetzelfde gebied zorgden voor 1.4 jongen. (0.1 DNS.) Een oud vrouwtje van deze soort is overleden. In hetzelfde verblijf zijn de watussirunderen ondergebracht. Zij brachten 0.3 jongen ter wereld. 1.2 Sitatoenga's *Tragelaphus spekei gratus* vertrokken naar Parc Paradisio in België. Van deze soort kwamen 2.3 dieren ter wereld. Tot slot werden nog 0.2 gemsbokken *Oryx gazella gazella* geboren op de Afrikaanse savanne.

Geboorte van het Rothschild-girafje (FOTO'S ROLF VEENHUIZEN)

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Jonge apen

De roodhandtamarins *Saguinus midas* hebben een tweeling gekregen. De twee vorige jongen van het vorige nest zitten ook in de familie-groep, die nu uit zes dieren bestaat. De oudere jongen van het vorige nest helpen goed mee met de opvoeding en lie-

pen al op de eerste dag met de pasgeboren jongen op de rug. Dit is erg vroeg, want normaal gesproken worden de jongen de eerste dagen alleen door de ouders gedragen. Het gaat erg goed met ze en doordat de hele familie meehelpt met het grootbrengen krijgt de moeder de rust om bij te komen en de jongen te zogen. Bij de Peruviaanse zwartkopdoods-hoofdapen *Saimiri boliviensis peruiensis* zijn vijf jongen geboren. In totaal waren er zeven vrouwen drachtig.

Bij twee vrouwen was een keizersnede noodzakelijk om de jongen, die toen helaas al overleden waren, op de wereld te zetten. De jongen zijn de eerste nakomelingen van de nieuwe fokman die eind 2005 uit La Vallée des Singes naar Epe kwam. De vorige fokman heeft drie jaar in de groep gezeten en is nu in een mannengroep in Frankrijk gehuisvest. Door de komst van de jongen bestaat de doodshoofdapengroep op dit moment uit negentien dieren.

Peruviaanse zwartkopdoods-hoofdap met jong (FOTO MARJOLEIN OSIECK)

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

drie kuikens, die ze zorgzaam hebben grootgebracht.

Gezelschap voor de gouden leeuwapen

Het koppel gouden leeuw-aapjes *Leontopithecus rosalia* heeft sinds kort gezelschap van een koppel witgezicht-oestiti's *Callithrix geoffroyi*. De introductie verliep prima. De twee dwergapensoorten delen hun verblijf met de grijsvleugeltrompetvogels *Psophia crepitans*. Overdag zijn de soorten bij elkaar in het buitenverblijf gehuisvest. 's Nachts zit elke soort apart in het binnenverblijf.

Capibara's en neusberen

Bij de capibara's *Hydrochaeris hydrochaeris* zijn begin juni drie jongen geboren. De twee jongen van het vorige nest zitten ook nog bij de ouders, waardoor de familiegroep nu uit zeven dieren bestaat. Eén van de twee mannelijke witsnuitneusberen *Nasua narica* is verhuisd naar Colchester Zoo. De man is geruild voor een onverwante vrouw uit deze Engelse tuin. Zodra de dieren goed aan elkaar gewend zijn, mogen ze dag en nacht bij elkaar blijven en kunnen ze voor nageslacht gaan zorgen.

Vogels uit het ei

Voor het eerst in de geschiedenis van Dierenpark Wissel is er een jong geboren bij de Chileense flamingo's *Phoenicopterus chilensis*. Verschillende koppels flamingo's hebben op een beschutte plaats in het verblijf een nest gebouwd. Bij drie koppels lag een ei in het nest en bij één van de koppels is het ei uitgekomen. Helaas is de jonge flamingo vrij snel na het uitkomen overleden. Nu bekend is dat de dieren bevruchte eieren kunnen leggen en uitbroeden, is er goede hoop dat het volgende broedseizoen succesvol zal verlopen.

Bij de textorwevers *Ploceus cucullatus* zijn twee jongen geboren. De wevers hadden zowel binnen als in het buitenverblijf nesten gemaakt. De nesten waar de jonge wevers uit komen, hingen in het beschutte binnenverblijf. Recentelijk zijn de wevers uitgevlogen en hebben ze ook de weg naar het buitenverblijf gevonden. Op dit moment zijn er nog twee nesten waar een ei in ligt. De Edwards fazanten *Lophura edwardsi* hebben twee jongen gekregen. De ouders hebben al ervaring in het grootbrengen van jongen. Zij kregen vorig jaar

Homo-ooievaars

Bij de Europese ooievaars *Ciconia ciconia* zijn vijf jongen uit het ei gekomen. Het opmerkelijke bij de ooievaar-kolonie was dat drie van de vijf ooievaarkoppels uit dieren van hetzelfde geslacht bestonden. Twee koppels met alleen mannelijke dieren hebben eieren uitgebroed en de jongen grootgebracht. Bij een derde nest waren het twee vrouwen die hebben gebroed. Hoe de mannelijke ooievaars aan eieren gekomen zijn is een raadsel. De verzorgers hebben wel gezien dat de dieren onderling nogal eens wisselden van nest, toen er nog geen eieren waren gelegd. Waarschijnlijk hebben de mannen een nest overgenomen, zodra een vrouw daar haar eieren in gelegd had. De ooievaars hebben uitgebreide belangstelling van de nationale en zelfs internationale pers ontvangen. Het heeft voor de jonge ooievaars geen verschil gemaakt of ze door mannen of vrouwen zijn grootgebracht. Alle jongen

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

zijn goed opgegroeid en hebben al bijna de leeftijd om de nesten te verlaten.

Oilskuikens

Niet alleen de ooievaars hadden een succesvol broedseizoen. Ook bij de Europese oehoes *Bubo bubo* is een jong uit het ei gekropen. Het is de eerste keer dat er een oehoe in Overloon wordt geboren. De vrouw heeft al vaker eieren gelegd, maar daar kwam telkens niets uit. Nu heeft ze haar eerste jong, dat al bijna even groot is als de ouders. Het geslacht van de jonge oehoe is nog onbekend. Vlak na het uitkomen van het ei bij de oehoes, is één van de sneeuwuilen *Nyctea scandiaca* in het naastgelegen verblijf begonnen met broeden. Eén van de mannelijke sneeuwuilen verdedigt deze vrouw zo fanatiek, dat het verblijf ontoegankelijk is geworden voor de diervverzorgers. Er heeft een aantal aanpassingen plaatsgevonden om de dieren nog goed te kunnen verzorgen, zonder het broedende koppel te storen. Bij de overige vogelsoorten zijn de eieren uitgekomen bij onder andere de rotsparkieten *Cyanoliseus patagonus*, koereigers *Ardeola ibis*, kleine zilverreigers *Egretta garzetta* en Indische streepkopganzen

Anser indicus. Vorig jaar zijn de jongen van de streepkopganzen achter de schermen door de diervverzorgers grootgebracht. Dit jaar hebben de ouders de jongen zelf mogen grootbrengen op de Maidan. Het was even afwachten of dat ging lukken, vooral omdat de kroeskoppelikanen *Pelecanus crispus* veel interesse in de jonge ganzen toonden. De volwassen ganzen verdedigden hun jongen goed en de zes kuikens zijn inmiddels zo groot, dat de pelikanen geen bedreiging meer voor ze kunnen vormen. De strohals-

Kameel met jong (FOTO MARJOLEIN OSIECK)

ibissen *Carphibis spinicollis* en de heilige ibissen *Threskiornis aethiopicus* zitten nog te broeden op hun eieren. In diezelfde volière is er een nieuwe soort bijgekomen: de Europese lepelaar *Platalea leucorodia*. Uit Ouwehands Dierenpark en Artis kwamen drie dieren van deze soort.

Jonge zoogdieren

De babyboom heeft ook plaatsgevonden bij de zoogdieren. Op de Maidan zijn meerdere Indische antilopen *Antilope cervicapra*, axisherten *Axis axis axis* en sikaherten

Cervus nippon pseudaxis geboren. Daarnaast zijn er nog twee mannelijke Chinese muntjaks *Muntiacus reevesi* op de Maidan geplaatst. Deze muntjaks komen uit de fokgroep die op een andere plaats in het park is gehuisvest. Omdat de dieren geslachtsrijp werden, moesten ze de fokgroep verlaten. Bij de damherten *Dama dama* is het nu volop geboorteseizoen. Er zijn al vijf damherten geboren en een aantal hinds in de groep zal binnenkort gaan werpen. De groep kamelen *Camelus bactrianus* is uitgebreid met één jong, een vrouwtje. Het is voor de moeder de eerste keer dat ze een jong kreeg. In eerste instantie mocht haar dochter niet drinken, maar uiteindelijk accepteerde zij dit de volgende dag wel. Ook de ringstaartmak's *Lemur catta* hebben gezinsuitbreiding gehad. Er werden een eenling en een tweeling geboren. Bij de tweeling verliep het niet vlekkeloos. Al direct bij de geboorte was één jong kleiner dan het andere. Na enige tijd bleek dat dit jong achter bleef in de groei en zwakker werd. Omdat de moeder er op dat moment ook geen aandacht meer aan schonk, is besloten om het jong in te laten slapen. De moeder heeft nu nog één jong

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

over, waar het erg goed mee gaat. Ook bij de rode reuzenkangoeroes *Macropus rufus* heeft weer gezinsuitbreiding plaatsgevonden. Dit jaar is de groep uitgebreid met twee vrouwelijke en één mannelijk jong. Een oudere man uit de groep is verhuisd naar Best Zoo.

Reptielen

Het is al uitgebreid in het nieuws geweest; de Antwerpse Zoo heeft een nieuw reptielengebouw. Niet alleen de volledige inrichting is vernieuwd, ook enkele bewoners zijn nieuw. Heel bijzonder zijn de *Dendrobates mystriosus*. Daarmee is de Zoo de enige dierentuin die ze huisvest. Verder zijn in het nieuwe reptielenhuis Gilamonsters, neushoornleguanen, wormsalamanders, Egyptische landschildpadden en volgend jaar Komodovaranen te zien. De twee Gilamonsters en de neushoornleguaan zijn afkomstig uit Rotterdam. Via een particulier is een koppel Nijlvaranen in Antwerpen

gekomen. Eveneens van particulieren kwamen twee luipaardschildpadden, Japanse vuursalamanders, twee groene leguanen, mantella's, een Mellers kameleon en een panterkameleon.

Andere dieren

Bij de rendieren is een jong geboren. Een mannelijke Maleise tapir ging naar Rotterdam. Bij de vogels zijn, na een jaartje te hebben overgeslagen, weer blauwkoppara's aan het kippen. Vanuit Houston Zoo in Texas kwam een vrouwtje reuzentoerako. In één van de talrijke bomen in de Zoo heeft een koppeltje bonte spechten een nest gemaakt. De jongen die daar zijn uitgekomen zijn inmiddels al uitgevlogen. Er is groot nieuws te melden bij de Antwerpse olifanten. De Zoo ontving twee dames en een baby van een jaar vanuit Port Lympne. Samen met de al aanwezige Dumbo vormen zij nu een nieuw olifantengroepje. Het is spannend om te zien hoe Dumbo reageert op de nieuwkomer. Vooral op de kleine, die erg beweeglijk is. Dat is ze niet gewend. Soms wordt ze knorrig. De andere twee dames beschermen het jong dan. Verder ontving de Zoo 1.0 keizertamarin, 1.0 mutslangoer en 1.1 goud-

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

kopleeuwaapjes waarvan het vrouwtje uit Mulhouse kwam. 1.0 Uilekopmeerkat en 0.1 dwergzijdeaapje zijn naar Mulhouse verhuisd. 1.0 Keizertamarin is naar Benidorm gegaan.

Okapivrouwtje Etana is vertrokken naar Dvur Kralové. Er zijn ook nog wat geboortes te melden, zoals 0.0.2 dwergzijdeaapjes. Eén van deze dieren heeft het niet gehaald. Verder zijn 0.0.1 mutslangoer en 0.0.1 franjeaap geboren. Op de kinderavond in Antwerpen beviel okapi Yenthe van een flinke dochter. Ze heet Hakima, wat 'gevoelig' betekent. Een toepasselijke naam dus voor een okapi.

Okapimoeder met jong (FOTO FREDY DILL)

Ouwehands Dierenpark

Olifanten

De in de vorige editie van De Harpij aangekondigde Afrikaanse olifanten *Loxodonta africana* zijn ook daadwerkelijk gearriveerd vanuit het Spaanse Sevilla. Een van de twee heet Aja. Zij is een dominante getrainde olifant van 34 jaar. Het andere dier heet Duna. Zij is tien jaar oud en nooit getraind. Na de gebruikelijke wienperiode voelen Aja en Duna zich al aardig thuis in Rhenen. Bij goed weer blijven de dieren 's nachts buiten. De verzorgers zijn gestart met de

hands-off training, waar met name Duna enthousiast op reageert. Helaas hebben de medewerkers de 24 jaar oude Rothschild-giraffe Erik moeten laten inslapen vanwege ernstige gewrichtsproblemen. In de ruim twintig jaar dat deze giraffe Ouwehands Dierenpark heeft bewoond, heeft hij gezorgd voor vijftien nakomelingen, 9.6.0 om precies te zijn. De meeste nakomelingen zijn in Nederlandse dierentuinen te vinden, maar er woont er ook één in Melbourne. Buiten in het Tijenbos zijn 1.2

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Nest Amoertijgers (FOTO OUWEHANDS DIERENPARK)

Amoertijgers *Panthera tigris altaica* geboren. Moeder Vanilka vond één van de hollen geschikt als kraamkamer en trekt zich niets aan van de aanwezigheid van haar echtgenoot of het publiek dat een glimp probeert op te vangen van de jongen. Naast de tijgers zijn de afgelopen periode de volgende dieren geboren: 0.0.1 ringstaartmaki *Lemur catta*, 0.0.1 Berberaap *Macaca sylvanus*, 0.1 Damara

zebra *Equus burchellii antiquorum*, 1.0 kameel *Camelus bactrianus*, 1.1 lama *Lama glama*, 3.2 damhert *Dama dama*, 2.5 rendier *Rangifer tarandus*, waarvan 2.1 nog in leven. Uit het ei kwam een 0.0.1 witnekkraanvogel *Grus vipio*.

Veranderingen

Ouwehands meldt nog een aantal collectieveranderingen door verhuizingen en aan-

komsten. De afgelopen periode kwamen 0.15 kalong *Pteropus lylei* uit Lille, 5.5 beverrat *Myocastor coypus* uit Antwerpen en 1.0 zwarte zwaan *Cygnus atratus* uit Avifauna. Verhuisd zijn 1.0 lama *Lama glama* naar Artis, 1.0 zwarthalszwaan *Cygnus melanocoryphus* naar Avifauna en 0.0.2 lepelaar *Platalea leucorodia* naar Overloon.

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Azië in Planckendael

Het nieuwe Aziatische gedeelte is officieel geopend. Er is een nieuw verblijf gebouwd voor de Indische leeuwen *Panthera leo persica*. Eén van de mannetjes is vertrokken naar Benidorm en een vrouwtje is vanuit Benidorm naar België gekomen. De dieren zijn volop bezig aan hun introductie. In de serre hebben 35 diersoorten hun verblijf gekregen. Een deel van hen loopt of vliegt vrij rond in de serre. Andere hebben hun verblijf binnen gekregen. In totaal zitten er ongeveer 160 dieren. Ook de witwanggibbon hebben hun binnenverblijf gekregen in de serre. Voor de

Het nieuwe Azië gedeelte (FOTO K. VAN BOUWEL)

verzorgers is dat een groot voordeel, aangezien ze vroeger in de winter altijd achter de schermen zaten en nu het hele jaar door te bezichtigen zijn. Buiten de dieren is er ook aan de cultuur en de flora gedacht. Bijna alle planten die zich in de serre bevinden komen van een kwekerij op het eiland Java of uit een plaatselijke plantentuin. De tempelruïnes zijn gekapt en geplaatst door Indonesiërs. Twee ploegen van telkens vier arbeiders zijn overgevoerd en zijn voor een paar weken in Planckendael komen werken. Ook de decoratieve boten die aan het nieuwe restaurant-gedeelte liggen, zijn gemaakt door plaatselijke vissers.

Ander nieuws

Het koppel secretarissenvogels *Sagittaris serpentarius* heeft tevergeefs een poging ondernomen om eieren te bevruchten, bevruchte eieren te

leggen en om te broeden. Vorig jaar was er een bevrucht ei, maar dit is afgestorven toen het nog in de broedmachine lag. Dit jaar heeft het koppel drie eieren gelegd. Eén ei was bevrucht. Ze hebben het zelf uitgebroed. Momenteel is het jong ongeveer veertien dagen oud en het maakt het prima. De bevers in Planckendael *Castor fiber albicus* hebben dit jaar voor nageslacht gezorgd. De verzorgers hebben dit gezien, toen één van hen een controle ging uitvoeren bij een hoger gelegen vogelnest en door de beverburcht zakte. Daar wachtte haar een aangename verrassing. De Przwalskipaarden zijn verhuisd naar een nieuw verblijf. Hun perk moet plaatsmaken voor de start van een giraffenverblijf. Er zijn ook nog wat geboortes en sterfgevallen te melden: 1.2 Alpensteenbok, 1.1 Watoessirund waarvan 1.0 gestorven is, 1.0 Amerikaanse bizon, 2.2 gewone moerasantiloop waarvan 1.0 gestorven is, 0.1 blauwe gnoe en 0.1.1 wapiti. Ook de kinderboerderij bruist van het leven doordat de bok op een inventieve manier bij de geiten is terecht gekomen. Uiteraard met alle gevolgen vandien. 0.1 Witwanggibbon is gestorven.

Nieuws uit Nederlandse en Belgische Dierentuinen

Secretarissenvogel en jong in Planckendael (FOTO'S JORIS JACOBS)

Kort Nieuws uit Buitenlandse Dierentuinen

door: Christiaan Luttenberg

Redactie De Harpij

Stichting DE HARPIJ op z'n DUITS ????

Zoals wij de stichting DE HARPIJ hebben, zo hebben onze oosterburen hun BERUFSVERBAND DER ZOOTIERPFLEGER e.V. We vroegen Thomas Suckow van deze organisatie om eens wat meer over hun activiteiten te vertellen. Dat resulteerde in het volgende.

Op 1 februari 1993 werd de 'Berufsverband der Zootierpfleger e.V.' (BdZ) opgericht in de dierentuin van Frankfurt. Inmiddels hebben ze rond de 850 leden die jaarlijks 34 euro aan contributie betalen; verzorgers in opleiding betalen 17 euro.

De vereniging noemt zich de organisatie voor de professionele Duitstalige dierentuin- diervorzorger, en heeft de volgende doelstellingen:

- kennis vergroten en ontwikkeling stimuleren van de dierentuindiervorzorgers.
- het verbeteren van de opleiding voor dierentuin-diervorzorgers.
- uitwisseling van informatie en praktijkervaring ter verbetering en ontwikkeling van het verzorgen van niet-huisdieren.
- het stimuleren van milieubescherming, natuur- en soortbescherming in de breedste zin van het woord.

De BdZ geeft drie keer per jaar een blad uit onder de naam Arbeitsplatz Zoo. Dit blad is gratis voor de leden, maar is ook los verkrijgbaar en kost dan 2,50 euro per deel.

Naast dit blad is er ook een Ideenkatalog die de theorie en praktijk beschrijft voor de verrijking van dier en hun omgeving. Er is er zelfs een speciale uitvoering van dit boekje voor de mensapen, dat naast het Duits ook in zeven andere talen is verschenen waaronder Chinees en Spaans.

Ook verscheen er een blad met richtlijnen voor het houden van klauwaapjes en een beschrijving van basistraining bij dierentuindieren. Daarnaast zijn er inmiddels drie speciale uitgaven geweest die telkens een diergroep uitgebreid beschrijven. Dit gaat niet alleen over de verschillende soorten binnen die groep maar beschrijft huisvesting, voeding, transport, voortplanting, gedrag en gezondheid.

Tot nu toe is er zo'n Sonderband Arbeitsplatz Zoo verschenen over antilopen, tapirs en hyena's en aardwolven.

Jaarlijks zijn er ook verschillende Pflөгertreffen in de verscheidene Duitstalige dierentuinen van Oostenrijk, Zwitserland en Duitsland. Dit zijn een soort congressen maar dan toegespitst op gespecialiseerde diervorzorgers (bijvoorbeeld vogelverorzorgers) of op verzorgers van een groep dieren (zoals hoefdieren of bedreigde huisdierrassen). Ook aanverwante onderwerpen kunnen een onderwerp zijn van de bijeenkomst. Zo was er een over presentatietechnieken die bezocht werd door 160 personen uit vijf verschillende landen. Op jaarbasis zijn er 3 à 4 van dit soort bijeenkomsten die vaak meerdere dagen duren. Het aantal deelnemer varieert van 12 (EEP-diermanagement) tot 110 (apenverorzorgers).

Ook ondersteunt het BdZ op verschillende manieren natuurbeschermingsprojecten in binnen- en buitenland. Dit kan via een project van een dierentuin, zoals het zwarte leguanen project van Zoo Halle, maar ook d.m.v. kennis. Een goed voorbeeld van kennisoverdracht op diervorzorgergebied, is de interne opleiding van verzorgers uit Vietnam in verschillende Duitse dierentuinen. Daarnaast worden verschillende beschermingsprojecten financieel ondersteund. Enkele soorten die hiervan profiteren zijn de Europese nerts en de dril.

Sinds 1997 is de BdZ verbonden aan de EAZA als 'associated member' en werkt ook veel samen met dieren-tingerelateerde organisaties in Duitsland. Daarnaast is het een van de organisaties die onderdeel uitmaken van de totstandkoming van het International Congress on Zookeeping (ICZ) dat dit jaar voor de twee keer gehouden is. Dat is overigens niet de enige activiteit die buiten de landsgrenzen plaats vindt. Zo zijn er al drie keer diervorzorgerreizen georganiseerd naar Deense en Engelse dierentuinen waar in totaal 230 mensen aan deelnamen.

Voor de verschillende activiteiten van het BdZ kun je kijken op de site www.zootierpflege.de

Mocht je van plan zijn om deel te nemen aan een activiteit, bedenk dan wel dat de voertaal Duits is.

Boomschors: een natuurproduct

uitermate geschikt als biobodem in dierenverblijven. (speciale fractie)

Boomschors is ook toepasbaar als: - decoratiemateriaal voor wandelpaden
- schokdemper onder speeltoestellen

Speciaal voor uw – park – plantsoen – bomen

Boomschors: zowel inlandse als Franse boomschors in verschillende fracties, Bomengrond - Potgrond - Tuinturf - Kleischelpen (wandelfietspaden) - Houtchips

Van Dijk Groothandel BV
Groothandel in Boomschors

Informatie-adres:
Munnikenweg 90^a, 3905 MJ Veenendaal
Postbus 110, 3900 AC Veenendaal
Telefoon (0318) 55 06 66 / Telefax (0318) 54 07 25

Op aanvraag zenden wij u onze prijslijst van ons totale leveringsprogramma.

Specialist in Franse Boomschors

van Dijk groothandel in
boomschors

Harpij-medewerkers

BESTUUR

Erik Block
Peter van Dordrecht
Renee Higler
Tjerk Termeulen
Clara Oost
Rolf Veenhuizen
bestuur@deharpj.nl

REDACTIE

Rolf Veenhuizen
Christiaan Luttenberg
Jan Veldhuis
Rogier v.d. Zanden
Bas Martens
redactie-advies:
Lex Noordermeer
Engelse vertalingen:
Cathy King
redactie@deharpj.nl

STICHTING- EN REDACTIEADRES

Stichting De Harpij
Postbus 532
3000 AM Rotterdam
T (010) 443 1439
F (010) 443 1443
www.deharpj.nl

ADMINISTRATIE

Marina Rueb-Janse
H.R. Holst-erf 54
3315 TB Dordrecht
(078) 616 8634
administratie@deharpj.nl

ADVISEUR

Koen Brouwer [NVD]

NVD-CONTACTPERSOON

Henk Hiddingh [Dierenpark Emmen]

WEB-MASTER

Hans Orbons
[Safaripark Beekse Bergen]

HARPIJ-CONTACTPERSONEN

Erik Block, Carina Pols
[Zoo Antwerpen]
Martine Verhey
[Apenheul, Apeldoorn]
Ruth Vrijland, Dionne Slagter
[Artis, Amsterdam]
Erik van Altena
[Vogelpark Avifauna,
Alphen a/d Rijn]
Christiaan Luttenberg,
Miranda Verbeek
[Burgers' Dierenpark, Arnhem]
Dennis Blomjous,
Louwerens-Jan Nederlof
[Diergaarde Blijdorp, Rotterdam]
Marjolein Osieck
[Dierenpark Wissel, Epe
ZooParc Overloon, Overloon
AquaZoo Friesland, Leeuwarden]
Donna van Kempen,
Serge Smulders
[Dierenpark Amersfoort]
Marisca Kuyper,
Luz Lanning
[Dierenpark Emmen, Emmen]
Tjerk ter Meulen
[GaiaPark, Kerkrade]
Mireille Ruwaard
[Ouwehands Dierenpark, Rheden]
Wendy Vercammen
[Dierenpark Planckendael,
Muisen/Mechelen]
Rolf Veenhuizen
[Safaripark Beekse Bergen,
Hilvarenbeek
Dierenrijk Europa, Mierlo]
Bernadet Jiskoot
[Dolfinarium Harderwijk]
Liset van Geldermalsen
[PTC+, Barneveld]
Theo Meijer
[Van Hall Instituut]

De redactie behoudt zich het recht voor, kopij van auteurs in verkorte vorm te publiceren. Artikelen geschreven door personen die buiten de redactie vallen, vertegenwoordigen de opinie van de schrijver en niet noodzakelijkerwijze die van de redactie. Niets uit deze uitgave mag overgenomen en/of vermenigvuldigd worden zonder uitdrukkelijke toestemming van de redactie.

De Harpij verschijnt 4x per jaar.

Losse verkoop:

€ 4,50

Intern abonnement:

€ 9,50 (€ 10,50 zonder incasso)

Extern abonnement,

Nederland en België:

€ 14,00 (€ 15,00 zonder incasso)

Extern abonnement,

overige landen:

€ 16,00 (zonder incasso)

Partnerabonnement,

€ 6,50

Girorekening 5856795

óf voor België:

postchèque rek. 1699516-76

t.n.v.

Stichting De Harpij

Postbus 532

3000 AM Rotterdam

(Nederland)

GRAFISCHE VERZORGING

Jantijn Ontwerp, Made

De Harpij is gedrukt op chloorvrij gebleekt papier, minder belastend voor het milieu.